261
543.

Український Суходоловий Інститут
16

Д-р Тиміш Олесіюк

СІРА УКРАЇНА

УКРАЇНСЬКИЙ
Ь. 1748
МУЗЕЙ-АРХІВ

Женева 1947

На правах рукопису

Український Суходоловий Інститут

16

Др Тиміш Олесіюк

СІРА УКРАЇНА

УКРАЇНСЬКА ДОЧЕРНЯ ОСЕЛЬЧА ДЕРЖАВА В СЕРЕДНІЙ АЗІЇ

/ Сірий Клин - Казахстан /

Женева 1947

На правах рукопису

"... Українська людність в Азії мусить виявити максімум національно-політичної активности і мусить консеквентно стремі-ти до створення на заселених собою землях самоуправних політичних організмів, незалежних від Росії та міцно звязаних з матірною землею - Україною..."

Тиміш Олесіюк.

Від Редакції

Український Суходоловий Інститут передкладає нині прихильній та пильній увазі всього українського політично думаючого суспільства передрук праці Др. Т. О л о с і ю к а, написаної біля двадцяти років тому назад, а друкованої в роках 1932-1934 на сторінках военно-наукового журналу "Табор". /1/.

Працю було оперто головно на публікаціях офіційних числових даних вселюдного перепису СССР. 17/XII.1926 року. Це був останній совітський перепис, детальні числові дані якого, включно до районів були опубліковані Центральним Статистичним Управлінням СССР і дісталися до загального вжитку поза совітськими межами. Наступні совітські переписи вже не діждалися, з політичних причин жадного оголошення назовні й совітська влада обмежилася поданням для публічного вжитку лише сумаричних чисел по великих республіканських і обласних адміністративних одиницях.

Ширші кола українського суспільства поза межами СССР мали можність зазнайомитися з детальними даними перепису 1926 року з публікації Т. О л е с е в и ч а : "Статистичні таблиці українського населення СССР.- Праці Українського Наукового Інституту, Том II. Варшава 1930" /2/. Сумаричні числа цього перепису щодо українців пізніше були спопуляризовані: "Українськими Статистичними Річниками", видаваними Українським Економічним Бюро в Варшаві /3/ та працями Професора Дра В. К у б і й о в и ч а , головно його фундаментальною - "Географією українських і суміжних земель" /4/ та "Атлясом України" /5/.

Розвідку про українську осельчу землю в середній Азії - С і р у У к р а ї н у , передруковано з певними редакційними перерібками та з доданням деяких чисел, що характеризують напрямні життя й процеси останнього двадцятиліття.

Праця про Сіру Україну, хоч давно вже написана, нині не лише не може вважатися перестарілою, але навпаки, в нашому, так повному вирішальних подій часі, дістає особливого значіння та актуальности.- Страшна світова буря, що на наших очах вже повалила на землю найбільші національно-державні потуги, на якийсь час нині принишкла, однак, покритий непротлядними хмарами політичний небозвід і наладована електрикою міжнародня атмосфера заповідають неуникнені дальші ще сильніші навали... Який з народів світу впаде з черги під їх ударами, годі ще нині передбачити, але ми, українці, мусимо мати тверду в Бозі надію, а в душах своїх непереможне завзяття аби

перетривати до кінця цю бурю та побачити по ній своїми радісними очима ясну блакить і сонце золоте...

Побачити й побудувати на оновленій землі своєю снагою, своїм потом і своїми власними руками Самостійне, Вільне, Велике Державне Володарство Соборної Української Нації, побудувати Володарство, в якому важливою невідлучною складовою федеративною частиною буде й

Сіра Україна! /6/

----:::----

I

Приступаючи до обговорення справи Сірої України, автор вважає за необхідне подати декілька своїх зауважень, які пояснили би читачеві істотний характер тверджень, зформульованих автором у цій розвідці. Одночасно автор хоче оправдатися з деяких закидів, які довелося йому почути від часу друкування цеї розвідки в "Таборі", та відповісти на деякі критичні зауваження.

Перш за все, автор в жадному разі не може погодитися з думкою, що нині всякі дослідження, всякі розважання на теми територіяльно-осельчого поширення українського народу можуть бути передчасними, а навіть з тактично-політичного погляду, шкідливими для української справи.

Якби тяжким ні було сучасне положення всього уярмленого українського народу, - всеж лишається він народом потужним і фізично і духово, народом з вільною, світлосяйною майбутністю, а не народом-рабом, як того хотіли би засліплені ненавистю вороги.

Ми, українці, не сміємо ні на хвилину забувати, що власне до-теперішнім історичним злидням завдячує український нарід свою сучасну міць тіла та духа, свою широкопросторість. Адже, чи не спричинилася тисячелітня крівава боротьба з безконечними ордами степових кочевників, від гуннів починаючи, а на кримських татарах кінчаючи, до тої надзвичайної єдности культури, побуту та мови, яку нині спотерігаємо серед українського народу на величезному просторі його розселення? Чи не тяжка неволя дала нам барвну епоху, оспіваної від глибини українського серця, Козаччини? Чи не дала вона нам Великого Богдана? Не звернула нам у вічне та остаточне посіданнязруйнованої татарами обобічної Придніпрянщини? Чи період Руїни нашої козачо-гетьманської державности не привів до з'українізовання земель Слобожанщини? Чи заведення царицею Катериною кріпацтва не привело український нарід до міцного осельчого опанування широкого побережжя Чорного моря, цні, мовляла Катерина, - "Новоросії?..." Чи зруйнування Запоріжжя не повернуло Україні, колись втрачений уділ - старокнязівську Тмуторокань - нинішню українську Кубань та Підкавказзя?..

Сучасна чергова українська біда цілком певно незабаром мине, а за нею прийде не лише остаточне національне визволення українського народу, не лише побудовання могутньої Української Держави, але й остаточне сформовання української національної території, цеї необхідної виживчої, "вітальної" просторіні.

Ц і л к о м з р о з у м і л о , о д н а ч е , щ о в с е ц е у к р а ї н с ь к и й н а р і д з д о б у д е л и ш е ч е р е з н а п р у ж е н н я с в о г о р о з у м у , с в о є ї в о л і , с в о є ї с и л и .

Підготовча дослідча праця в справі українських осельчих зе-

мель, цеї невідлучної складової частини українського територіяльного програму, на думку автора, нині не тільки не може бути передчасною, але мусить вважатися вже й значно запізненою. Так багато бо серед українського суспільства в осельчо-територіяльній справі невідомого, неясного, непродуманого і так близький час, коли треба буде не розважати, а діяти. Автор цею своєю скромною розвідкою стремить не до викликання легкодушної сенсації, не до розважання читачів феєричною казкою з тисяча одної ночі, а до побудження серед українського політично думаючого суспільства потрібного інтересу та до витворення в так важливій справі хоч би загальних програмових підстав. Автор рівнож не може доглянути, яку тактично-політичну шкоду українській справі може принести нині розважання українського осельчо-територіяльного програму. Ясний вироблений програм необхідний нині для самого українського суспільства; чи буде він такий чи інший, - приятелі зможуть його зрозуміти, а по зрозуміння та апробату до ворогів нічого й звертатися. Адже вороги заперечують саме право на самостійне існування українського народу, тож, без сумніву, не погодяться добровільно й на такий його мінімальний територіяльний програм, що позволив би українському народові хоч би одну стопу на твердому грунті оперти.

Друге зауваження стосується тих фактичних даних та джерел, з яких користав автор при опрацьованні цеї розвідки.- Українських докладніших опрацьовань справи українських осельчих земель з демографічно-політичної точки зору, на жаль, досі немає. Тож автор, в силу необхідности, був змушений користати, або з даних офіційних демографічних переписів, що мають на собі виразні прикмети чужих та ворожих українству російських тенденцій, або з праць чужинців, досліди яких, скеровані до інших цілей та в іншому напрямку, лише побіжно освітлюють участь українців в осельчо-колонізаційних процесах на деяких територіях. Дані ці, здебільшого досить далекі від правди та від бажаної повноти, автор всеж уважав за необхідне критично дослідити та точно зацитувати, яко єдиний релятивно певний матеріял до вказання існуючих розвоєвих напрямних українського розсельчого процесу. Власне на цих загальних розвоєвих тенденціях, які старався в цій розвідці встановити автор, будує він свої постуляти національно-політичного характеру, дотримуючися якнайбільшої обережности та обєктивности. В якій мірі це вдалося авторові, вкажуть дальші джерельні праці інших українських авторів. Поки-що автор не бачить достаточних підстав міняти свої висновки ні в бік побільшення числа й ваги української людности на новозаселених землях, /як це робить дехто з патріотів-українців, оптимистично все оцінюючи "на око"/, ні в бік поменшення /як це роблять несвідомо чи свідомо росіяне, а за ними деякі заляканi наші земляки/.

В третіх, нарешті, автор рішуче зазначає, що всі твердження політичного характеру, висловлені в цій розвідці, мають лише приватне-дискусійне значення і відповідальність за них поносить лише сам автор. Категоричність форм авторських тверджень походить з глибини переконань самого автора, а не з апробати цих тверджень якою будь політичною українською групою чи керуючими національно-політичними колами. Деякі твердження автора міродайні українські кола трактують навіть просто, яко єретичні - однак автор цим не дуже переймається. Інші бо твердження його, колись проголошувані ще в Центральній Українській Раді, рівнож вважалися в свій час за страшні "єресі", однак пізніще стали вони, дякувати Богові, вже загально признаними національними українськими догматами.

II

Помимо надзвичай інтенсивного поширення меж своєї етнічної метрополії на полудневий схід по широких просторах причорноморських степів, український народ від половини минулого століття видав багатоміліонові маси емігрантів-виселенців, що на віддеглих від України пустопорожніх землях мирно здобули собі нові терени праці до життя, створили з них розлеглі осельчі землі з українською компактною людністю,- правдиві нові дочерні українські землі, - нові України.

Аграрне перенаселення України при одночасній її промисловій відсталості ставлять, як нині, так і в майбутності перед українським народом сувору необхідність виділення з матірних земель ще багатьох наступних міліонів виселенців. Надзвичай високого природнього приросту людности України /7/, що походить з феноменальної розродної сили українського народу, невстані покрити так, щоби еміграція стала непотрібною, ні компактизація де-яких слабше населених округ України, ні інтенсифікація її сільського господарства, ні можливий до передбачення розвиток індустрії при одночасній електрифікації країни.

Для української національно-політичної думки не може бути байдужою доляцих багатьох міліонів українських виселенців у віддеглих осельчих землях. Вони не сміють безужиточно загинути для української нації через зденаціоналізовання, вони й на нових даяких місцях мусять залишитися українцями, мусять помимо свого географічного відділення, затримати єдність національну й політичну з Українською Метрополією, мусять докласти й своїх зусиль до її історичного діла. Українські осельчі землі для Державної України це не лише необхідний запасовий резервуар для відпливу постійно зростаючих її національних сил, не лише доповнення її економічної структури, але одночасно й найміцнішо увязання її з широким колом світових сил.

Великий Український Національно-Державний Корабель і велика плавба судилася йому в світі! /8/

Помимо інтегрального звязку осельчої проблеми зі справою національно-державного повстання України, проблема ця серед сучасного українського суспільства не знаходила до останнього часу ні належитого зацікавлення, ні зрозуміння. Українське суспільство, так чутливе на прояви життя та потреби найменших навіть частин українського народу на старих українських землях, виявлялося зовсім, начеб, байдужим до долі міліонових українських мас, що перебувають в нових осельчих землях. Виїмком може вважатисялише певне стале зацікавлення українцями, що перебувають в Америці, але й це пояснюється в більшій мірі тою матеріяльною допомогою, яку дістає старий край з Америки, аніж істотним зрозумінням національно-політичної ваги американської еміграції. Про свою еміграцію по-за Америкою, про її чисельність, географічне розміщення, умови життя та перспективи розвитку українське суспільство знає і нині значно менш, аніж про чуже Марокко, Конго, Судан...

Можна, навіть, відчувати серед де-яких кол українського суспільства, зайнятих біжучою працею на тому чи іншому конкретному українському відтинкові, певну неміть до самого ставлення проблеми українських осельчих земель. У цьому вбачається лише безплідне фантазування, ідейно шкідливий національний максималізм, імперіялізм без реальних можливостей його переведення - нерозумне думкою багатіння, що відриває від біжучої боротьби за насущне. Самий факт кількасоттисячної щоріч-

ної еміграції українців з своєї батьківської землі кудись у світ за очі, за кращою долею, приймається з покорою, без глибшого застановлення, яко неуникнене зло, яко Божий попуст, що колись сам собою припиниться, - тоді, мовляв, як "згинуть наші воріженьки, як роса на сонці..."

На нашу думку, на український національно-політичний центр, на українську політичну еміграцію лягає нині обовязок тяжкий, але почесний - поставити та активізувати проблему українських дочерніх осельчих земель в циклі найважливійших справ українського національно-політичного відродження.- Лише ті, що носять у душі своїй прекрасний образ Державної Соборної України, що нехибно йдуть по тернистому до Неї шляхові, лише ті, - за близькою, вузькою нинішньою буденщиною, зуміють достерігти та відчути факти життєвого значіння для Її майбутности. Вони власне, хоча й переобтяжені іншими турботами та працями, повинні взяти на себе ініціятиву й труд скерувати творчу українську увагу і на нові українські дочерні осельчі землі.

Необхідно зробити це вже зараз, не відкладаючи на потім, так, щоби в час повалення на Україні чужинецької влади, в час розпаду совітської тюрми народів на національні складові частини, було все готове не лише для повстання Української Держави, але і для забезпечення звязку з нею підлеглих українських осельчих земель. Треба, щоби українськалюдність цих нових Україн в потрібний час не лишилася пасивною, а знала добре, до чого має стреміти, що має робити. Треба, щоби одночасні зусилля української метрополії та її дочерніх земель своєю пляномірністю та узгідненням змогли заімпонувати міжнароднім чинникам й узискали би у них потрібне узнання та попертя.

Упущення влучного моменту, невідповідне підготування, передання творчої ініціятиви в українських осельчих землях до чужих ворожих рук, - все це мусіло би вважатися за остаточно прорану Україну в її потребах та аспіраціях. Раз доконаний факт зіставлення українських осельчих земель в чужих руках пізніще міг би бути зміненим на користь Української Держави лише при якійсь надзвичай вже сприятливій міжнародній ситуації, на яку може довелося би чекати сотки літ.

Проблема українських новоосельчих з е м е л ь м о ж е б у т и п о з и т и в н о р о з р і ш е н а л и ш е о д н о ч а с н о з п о в с т а н н я м У к р а ї н с ь к о ї Д е р ж а в и , - це вже зараз мусить бути добре усвідомлене цілим українським суспільством, - нема вже часу до страчення.

На нашу думку, уся українська акція в цій справі вже зараз могла би бути ведена в таких ділянках:

а/ Всестороннього наукового дослідження процесів української еміграції та осельництва в минувшині та сучасності, приймаючи на увагу майбутні потреби та інтереси Української Державности.

б/ Популяризації серед українського суспільства справи українських осельчих земель та посильного скерування еміграційної хвилі лише у напрямках, корисних для української політики.

в/ Політично-організаційної праці для зформування українських осельчих земель та для забезпеченнядержавно-політичного звязку їх з метрополією. Сюди би входило:

1. Окреслення обсягу територіяльно-осельчих інтересів та аспірацій України.
2. Вироблення основ політичного устрою українських новоосельчих земель та форм звязку їх з метрополією.

3. Вироблення пляну та приготовання політичної та оружної акції в українських осельчих землях у момент упадку радянської влади.
4. Міжнародньо-дипльоматична акція для забезпечення Україні в справі її осельчих земель міжнародніх симпатій та підтримки.

Перші дві ділянки - науково-дослідчу та популяризаційну - можуть перевести усі активніші одиниці та групи з поміж українського суспільства. Особливо велике поле для корисної праці представляється тут для українських високих шкіл на еміграції, для наукових товариств та інституцій. /9/

Третю - політично-організаційну сторону української територіяльно-осельчої проблеми можуть виконати, по нашому глибокому переконанню, лише чинники, що мають за собою не лише активне співчуття загалу українського народу, але певні державно-політичні управнення, чинники, що й серед найтяжчих обставин, не покладаючи рук, працюють, по мірі сил та вміння, для добра українського народу та його Держави. Лише загально-український політичний центр може бути управненим до формального поставлення та зреалізування справи українських осельчих земель в цілому обсязі. Всяка самочинна, непідпорядкована загально-українській політиці, акція окремих осіб чи груп може тут справі фатально зашкодити.

III

До останнього часу ціле українське суспільство ставилося до переселення українців на Азійські терени цілком негативно, вважаючи, що там українці серед російської більшости розпорошуються та підлягають непереможному процесу денаціоналізації.

Виселення до Азії вважалося лише за чисту втрату для української нації - цілковито по думці Ж.Б.Се, що "Виїзд ста тисяч емігрантів, що вивозять своє майно, рівнозначний втраті армії в сто тисяч людей разом зі зброєю та вантажем". Ще гарячий П.Куліш у відомому своєму вірші, кидаючи українському народові зневажливі та гіркі докори, згадує про те, що українці пруться на Сибір "без пуття"... У белетристиці українській чимало творів, які негативно малюють висліди переселенського руху для українського села. Рівнож в науковій літературі панує досі песимистичний погляд на національні перспективи цього переселення українців. Політичні ж українські кола в цій справі віддавна прийняли від росіян думку, що терени Азійської частини Російської імперії це державний здобуток та добро виключно російського народу; що лише москалів покликала історія закольонізовати та культурно освоїти Евразію; українці ж яко окремий незалежний національний чинник, не мають там жадного голосу й прав. В звязку з цим не вважалося потрібним створення в еміграційній справі якогось позитивного національно-політичного програму ні для України, ні для переселенців.

По першій Світовій війні, з моментом повстання Української державности, єдиним гаслом, що кинуто було у маси українських виселенців до Азії, було гасло повороту на Україну. Гасло це знайшло певний відгомін серед виселенців, що не вспіли ще на нових місцях міцно осісти, однак, ширші кола зісталися до нього байдужими, тим більше, що й практичних можливостей до повороту на Україну зовсім не зявилося.

Цілковитий брак національно-політичного програму для українців в Азії, якого не в стані були заступити примітивне просвітянство та кооператизм, привів до того, що українці опинилися у положені безчин-

них свідків подій, в яких головними акторами були росіяне білі, чорні, червоні, зелені. І це сталося навіть на теренах, де українці складають основне населення, на теренах, що мають для Державної України першорядне значіння.

Нині ціле українське суспільство вже інтуїтивне відчуває всю невідповідність такого негативно-пасивного відношення до проблеми життя та майбутности українських переселенців в Азії. Час від часу доходять відомості про українське житя з покритих ще серпанком романтичної таємничости земель Зеленого Клину чи Казахстану. Час від часу щось чується про державні українські інтереси в українських азійських осельчих землях. Одначе до бажаної ясности справи ще дуже далеко.

Які ж положення являються нині рішаючими для встановлення нашого відношення до справи виселення до Азії українських народніх мас.

ІУ

Перш за все положення правно-державного та історичного характеру. Нині нами не може бути зовсім прийнята колишня офіційна російська точка погляду про виключні права російського народу на терені Азійської частини б.Російської імперії. - Російську імперію населював та творив і поширював кровю та працею своєю не лише один московський нарід, але й численні інші народи, які, по розпаді Росії на державно-самостійні національні одиниці, являються правними наслідниками усього добра Російської імперії. До значної частини теренів Азійської Росії мають незаперечні виключні права, заселюючі ці терени, колись завойовані Росією, автохтонні культурні народи, що нині стремлять до державної самостійности і мають до того необхідні об'єктивні умови - Туркестанські народи. Решта теренів - це пустопорожні землі, з автохтонними, надзвичай нечисленними, примітивної культури фінськими та палеазійськими племенами, - всеросійський осельчий земельний фонд, на який можуть мати моральні права усі ті народи б.Російської імперії, що приклали своїх зусиль до осельчого освоєння цього фонду.

Саме придбання Росією просторих Азійських володінь сталося в порівнюючи короткий час, без яких будь значніших зусиль, без кривавих війн та великих матеріяльних жертв. Все це зробила з власної ініціятиви та власними силами козача вольниця, що шукала собі в Азії свобідного життя та легкої й багатої здобичі.

Ті ж козаки-завойовники були й першими кольонізаторами-осельниками у безконечних просторах степів, гір, тайги й тундр північної половини Азійського континенту. За козаками вже йшли сюди всі втікачі від тяжкого життя під жорстокою московською владою - розкольники, старовіри, сектанти, політичні бунтарі.

Московський уряд в цій новозайнятій країні на протязі кількох століть обмежувався лише надісланням своїх воєвод "на кормление" та для збірання з підданих інородців "ясаку". Жадної культурної та кольонізаційної праці ці представники державної влади тут не провадили, коли не рахувати насильного хрещення інородців, або догляду за засильними та каторжанами. Зрештою, й пізніше, аж до першої Світової війни ввесь культурно-економічний поступ країни, ціле кольонізаційне освоєння її, за виключенням обсадження стратегічно важливих пограничних теренів козачими поселеннями, відбувалися помимо, а інколи й проти волі російського уряду. Зі своєї сторони державна влада все зробила, щоби ці краї літерально, молоком та медом тікучі, землі казкових при-

родніх багацтв і необмежених можливостей до широкого,привільного людського життя та праці, дістали в уяві всього людства образ дикої гіперборейської пустелі,жахливого місця московської зсилки,каторги, кнута, рваних ніздрів і таврованих лобів. Навіть такі справи, як будова великих залізничих магістралей сибірської, середнеазійської, або пізнійший большевицький "турксиб", завдячують своє переведення не стремлінню державної влади сприяти культурно-економічному розвиткові своїх азійських володінь, а потребі комунікаційно-стратегічного забезпечення тих імперіялістичних інтересів, які мала російська влада супроти чужих земель чи то на далекому Сході, чи на Середньо-азійському шляхові до Індії.

Для угрунтовання українських прав при поділі російського державного наслідства в Азії мусить мати, на нашу думку, немаловажне значіння й та основна історична обставина, що всі значніші державні інвестиції тут були зроблені не в першому, князівсько- царському періоді, а в другому - імперському та третьому совітському, коли Україна, хлібодайна та вурільно-рудна, відогравала і відограває так видатну ролю в загальному економічному житті Росії та несе на собі непомірно велику частину державного бюджету.

У

Друге положення полягає в тому, що українцям належить незаперечне право на азійські терени в силу як кількісної участи в заколонізованні їх, такі територіяльно-окресленого, безперервного характеру заселення українцями де-яких азійських теренів.

Числові дані, що характеризують участь України в переселенському рухові до Азійської Росії, /10/ виявляють те, що на загальне число 5.539.700 переселенців, що перейшли за час від 1800 до 1928 року з Европейської Росії до Азійської, на десять основних губерній України припадає 2.141.011 душ, цеб-то 38,6%. Одначе, слід зараз же зазначити, що дійсна кількість українських переселенців в часі до першої Світової війни мусить бути значно вищою від наведеного числа. По-перше, бракує нам даних про кількість українців серед загалу переселенців як за час перших 90 літ минулого століття, так і за часи большовицької влади. По-друге, слід сюди додати, ще й тих численних українців, які виселилися до Азії з українських частин Курщини, Вороніжчини, Басарабії та Північного Кавказу, а також українських переселенців, що переїхали на Далекий Схід морем. Приймаючи все це під увагу, слід числити участь українців в переселенні до Азії вчасі до першої Світової війни всуміне менше трьох мілійонів душ, або неменше половини усіх переселенців.

Характерним яцишем рівно ж є те, що участь українців у переселенні, стає значнішою з другої половини девятьдесятих років, або з часу переведення великої Сибірської залізниці і потім вже з бігом часу, стало зростає. Так, на загальну суму 1.078.000 переселенців було з України в 1890-1900 роках 366.448 або 34,0%; у 1901 - 1910 роках на 2.257.000 було українців 1.197.463, або 53%; у 1911-1914 роках на 696.000 було українців 410.688, або 60.3%.

Світова війна та пореволюційні події на теренах Російської імперії затримали, на якийсь час, як загальну переселенську хвилю, так і участь українців у ній. Однак, остаточне закріплення совітської влади та реалізовання нею широкого пляну основної перебудови колишньої Російської імперії, привело до нової, і то надзвичай великої, акції перекинення людських мас з европейської до азійської частини СССР. В часі перших совітських пятиліток спляновано було з одної лише УССР виселити до Азії більше десяти міліонів душ. Скільки до цих "плянових" українців додало від себе ще "непляновим", дбаюче про добро робітників та селян Д.П.У , або НКВД, - одному Богові відомо.

Погуберніяльні дані зясовують уділ окремих українських земель у переселенчому рухові. Переселення започаткували губернії лівобережні: Чернігівщина, Полтавщина та Харківщина, які в період 1891-1900 років дали три четвертини усіх переселенців з України, за ними йшли три степові губернії, а на самому кінці - Правобережжя. У період 1901 - 1910 років степові губернії та Київщина вирівнюються з Лівобережжям, а значно, натомісць, відстає Поділля та в особливості, Волинь. В третій період 1911-1914 років найбільше переселенців дає Степ, потім іде Лівобережжя, а на кінці лишається знову Правобережжя. Детальних поокружних даних з часів радянської влади бракує, однак відомості біжучої преси вказують на те, що, начеб, нині перед у виселенні до Азії ведуть власне землі Правобережжя, в першу чергу Поділля та Волинь.

Переселення до Азії йде від кінця ХУІ віку, відколи козачий отаман Єрмак р.1581, завойованням царства Сибірського, започаткував епоху захоплення Московщиною величезних північно-азійських просторів. У перших століттях кадри переселенців-колонізаторів складалися окрім козаків, виключно з московської людности, військових поселенців, урядовців, купців, гірниче-промислових робітників та селян, переважно старовірів і розкольників, сектантів, що тікали сюди від релігійних переслідувань на батьківщині. Однак, дуже довгий час розміри переселення були чисельно незначні. Причиною цьому були: величезна віддаль азійських володінь від корінних московських земель в Европі, цілковите бездоріжжя та кріпацьке право, що утримувало селянські маси при поміщицькій землі, якої було ще вдосталь у Европейській частині Російської держави. Лише звільнення у 1861 році селян від кріпацтва, значніше заселення Европейських земель та проложення грунтових трактів, щосейних шляхів, а особливо залізниць, уможливило переселення до Азії великих мас людности. Маси ці, однак, походили вже не лише з одної Московщини, але й з інших земель Російської імперії, зокрема з України. В кольонізаційному поході до Азії росіян, що часом далеко випередили всіх інших переселенців, в роки перед першою Світовою війною цілковито дігнали і перегнали численністю українці.

Слід тут відзначити немаловажний і для української національно-державної політики факт, що походить з темпів і характеру кольонізації Азійської Росії. Московські виселенці з перших століть, помимо даних культурно-побутового характеру, що сприяли відокремленню їх від решти російської людности, не створили в Азії окремої племінної одиниці подібно до того, як витворилися "янки" з англійських виселенців до Америки. Сибірські давні осельники "чалдони" - це не більше як лише провінціяльна відміна московського народу, без якого-будь натяку на стремління відокремитися від нього. В додаток до цього "чалдони" малочисельні та розселені на величезних просторах літерально губляться у масах недавно прийшлих "расейських". Говорити про яку-будь аси-

міляцію "чалдонами" расейців нема найменших підстав, навпаки "чалдони" засвоюють від "расейців" їх політичний світогляд такультурні навики.

Сибірське"областничество", що мало де-які етнічно-побутові підстави ще у половині минулого століття, коли приплив "расейців" до Сибіру був незначний, нині єсть лише історично-романтичним відгуком і проявом факторів, істоту яких належить скорше шукати у політико-економічному положенні країни, аніж у "чалдонському" сепаратизмі. Дальший приплив переселенців з Европи, як рівно ж розвиток місцевого економічного життя на базі Кузнецького басейну, нерозривно звязаного з металюргійною промисловістю Уралу, неминуче приведе до ще більшої уніфікації Сибіру з Европейською Росією.

Українська політика, на нашу думку, мусить рішуче викинути із свого ужитку ідею про державну самостійність Сибіру, яко утопійну, не оперту на жадних реальних етнічних підставах. Українське рішення проблеми просторів Російської імперії в Азії мусить полягати не в створенні якоїсь окремої Сибірської держави, в якій би українці мусіли проживати, а у розподілі цих просторів поміж Росією, Туркестаном і Українськими дочерніми осельчими державами.

Такий державно-політичний розподіл азійських територій вже може бути цілковито спертий на сучасному переважаючому національному характері окремих азійських земель. Річ в тім, що весь переселенський рух до Азії перед першою Світовою війною йшов без жадного національно-політичного керівництваз боку російського уряду, без жадної його контролі. Переселенці йшли історично проложеними шляхами та осідали в місцевостях, що своїми природньо-економічними властивостями наближалися до знайомих та звичних місцевостей на батьківщині переселенців у Европі. Тому степовики стреміли осісти в степах, мешканці заліснених країв ішли у тайгу, мешканці полудня керувалися на полудень, мешканці півночі - на північ. Розподіл східньої Европи на російську північ та український південь неминуче мусів відбитися й на територіяльному осіданні переселенців в Азії.

І дійсно, всі дослідники переселенського руху це явище завважують та одноголосно потверджують. Ось, наприклад, як характеризує О.Шкапський /11/ процес осідання переселенців в Азії на підставі даних обслідування побуту переселенців, переведеного переселенським Управлінням Сибіру та Степових областей: "Головна маса переселенців, що йде з полудневих губерній Росії, і в Азії стремить поселитися на полудні". "Переселенці з губерній з найменшим відсотком заліснення селяться в степу, переселенці з губ. з середнім відсотком заліснення знаходять для себе відповідним лісо-степовий район, й, нарешті переселенці з губерній з найбільшим відсотком заліснення займають лісово-підтаєжний і таєжний райони". "Переселенці, які переважно є виходцями полудневих губерній Европейської Росії, знаходять собі краще економічне положення в Алтайській окрузі і в степу". Теж саме говорить автор офіційного відчиту "Переселенческое движеніе наокраины в 1913 году". /12/ "За місцем виходу переселенці і ходаки, що перейшли від 1885 року на схід, у величезній більшості походили з чернозем ної смуги Европейської Росії. При цьому весь час, аж до 1912 року, перше місце, яко центр виселення, належало губерніям Малоросійським, Новоросійським, а також декотрим сумежним губерніям більш полудневої частини чернозем ної смуги".

Історичним шляхом переселення та кольонізації Азії москалями була система великих сибірських рік у їх середній течії, сполучена великим сибірським грунтовим трактом, що проходив по південному окраї тайги. Вздовж цього тракту, вузькою смугою зі заходу на схід, одхиляючися по ріках на північ та полудень, віддавна оселилися москалі. З прибуванням нових кадрів московських переселенців, освоєння ними території відбувалося переважно в напрямку на північ, у сибірську тайгу, яко терен найбільше подібний до заліснених околиць батьківщини московських переселенців.

Українців грунтовими шляхами прибуло до Азії порівнюючи мало, - значна кількість їх зявилася тут лише після переведення сибірської залізниці. Північ від залізниці була вже заселена москалями, та й оселюватися у чужій суворій непривітній тайзі українцям не було охоти та відваги.

На полудень же від Транссибірської залізниці, за вузькою смугою козачих станиць, стелилися безконечні пустельні степи Киргиз-казахські та полудневo-сибірські - Барабинський, Кулундинський, Алейський. Сюди власне, в знайомі природньо-економічні умови степового господарства і посунула головна маса українських переселенців. Друга частина, головно Чернігівці та Кияне, доїхали залізницею до її кінця у Далеко-Східньому краї, де знайшли собі відповідні природні умови та земляків, що раніш ще приїхали сюди морем. Таким чином, українські переселенці в Азії в переважаючій масі не розпорошилися поміж росіянами, а навпаки сконцентрувалися в двох районах з виразною українською більшістю; на заході - у степу від Урала до Обі, та на сході - на Зеленому Клині в доріччях Амура та Уссурі. /13/. Лише менш ніж четвертина українців оселилася у властивому Сибіру поміж російською більшістю.

Це територіяльне розселення народностей в Азії вказує на повну помилковість широко прийнятих серед російського та українського громадянства думок про анальогію, що до національно-асиміляційних процесів, що начеб існує поміж азіятською Росією та Сполученими Державами Північної Америки. В данім разі, оскільки може бути певна анальогія, то лише з Америкою Полудневою, еспанською чи португальською.

Такий характер українського оселення в Азії вповні потверджують і дані радянських демографічних переписів. Так, за офіційними даними перепису 1926 року, із загальної суми українців в Азії /без Закавказької Ф.С.Р.Р./ - 2.034.386 душ проживало у степах Казахської А.С.Р.Р. та сусідніх степових частинах округ Сибірського Краю - 1.364.849 українців, або 67,1 %; у Зеленому Клині проживало - 304.968 українців, або 15 %; розпорошеними було у полудневих округах Сибіру 323.509 душ, або 15,9 %, та нарешті у Туркменській та Узбекській республіках було - 32.585 душ, або 1,6 % усієї кількости українців.

Слід тут зазначити, що оскільки радянські переписи, на загал, вірно зясовують місця та характер українського оселення в Азії, остільки конкретний числовий матеріял, який вони подають, дуже далекий від правдивих чисел українців.

Даних про національний розподіл населення Азійської частини С.С.Р.Р., поданих переписами 1920, 1923 та 1926 років, неможливо

зовсім узгіднити не лише з даними про місця виходу переселенців, або, загалом, з переселенським рухом, але, навіть, поміж собою. Походить це від того, що статистичні органи та переписний персонал Азійської Росії, під впливом пануючої там віддавна політичної уніфікаційної тенденції, не відріжняють точно українців та білорусинів від росіян, записуючи найчастіше всіх їх у спільну рубрику "русских". Так, було підчас перепису 1897 року, коли у цілій Азійській Росії /без Кавказу/ зазначено було лише 312.200 душ "малоруссов" та аж 4.088.900 "русских" /в тім числі у Сибіру зазначено було 208.700 "малоруссов" та 3.422.700 "русских"/. За переписом 1923 року /14/ вже начеб мало бути у Сибіру /без Далеко-Східнього Краю/ - 612.442 душі українців та 6.087.117 великоросів. За переписом же 1926 року у цілій Азійській частині СССР /без Кавказу/ зазначено - 2.097.000 українців та аж 9.891.100 "русских".

З цих чисел ясно, що вони цілковито неузгіднені з числами українців переселенців , і принаймні у півтора рази, зменшують дійсну кількість української людности в Азії, натомість неймовірно збільшують там кількість росіян. - Щоби з чотирьох мілійонів сумнівних "русских" у 1897 році стало майже десять мілійонів тих-же "русских" у 1926 році, треба припустити не тільки те, що переселенці за часвід 1897 року з Европейської частини Росії до Азійської були виключно "русские", але рівнож і те, що азійські "русские" мають, очевидно, якийсь надзвичай високий просто неймовірно великий натуральний приріст...

Дані радянських переписів про національний розподіл населення Азійської частини СССР в жадному разі не слід приймати на віру, - вони мають лише загальний орієнтаційний характер і потрібують критичної перевірки по роках та по окремих землях і мусять бути узгіднені з темпами та напрямками переселенського руху. Приймаючи все це під увагу, слід прийняти за найбільш вірогідне, що загальна кількість українців в Азії в часі першої Світової війни виносила щонайменьше суму трьох з половиною мілійонів душ, в часі ж по другій Світовій війні напевно перевищила вже число 10.мілійонів душ.

VI.

Третє основне положення про український національний стан посідання в Азії, це незначний степень денаціоналізації, якій підлягають українці, та наявність усіх даних для збереження та дальшого національного зросту і розвитку української людности на нових теренах.

Згадана вище відемна оцінка українським суспільством переселення до Азії основувалася головним чином на тій гадці, що українці начеб на нових місцях розпорошуються серед російської більшости, і через це засуджені на скору та остаточну денаціоналізацію, та що, загалом, начеб в Азії не має для українців жадних виглядів на сатримання своєї окремішности у колонізаційній конкуренції з москалями. Дійсність показала, що гадка ця в грунті речі помилкова.

По-перше, українська людність в Азії лише в незначній мірі розпорошується серед російської більшости, натомісць у переважаючій більшос-

ти, оселюється окремо від росіян компактними масами і сама на великих просторах складає національну більшість. По-друге, українці - це майже виключно селяне, елемент найбільше консервативний та витривалий в національному відношенні. Вони оселюються здаля від міст та шляхів залізничих і торговельних, обсаджених росіянами. По-третє, господарча взаємочинність українських селян з московським торговельно-промисловим населенням, з природи речи, є дуже обмежена в часі та просторі. Нарешті, в четвертих, там, де український хлібороб стикається з хліборобом російським, культурна перевага завсігди лишається по боці українця.

Всі ці обставини не допускаютьдо денаціоналізації українців, натомісць через посідання вже величезної території,де українці творять абсолютну релятивну більшість серед осілого, хліборобського населення, щорічний приплив нових великих кадрів українських переселенців стало збільшує та зміцнює українську національн-територіяльну базу в Азії так, що єсть всі підстави до повстання і тривалого розвитку на нових українських землях нових паростей української нації.

Дані радянського перепису 1926 року, хоч як вони вимагають критичного скорегування на користь українців, всеж в основному потверджують щойно наведені твердження. Так, за цим переписом, на 952.200 українців у Середній Азії виказало українську мову рідною - 733.200 душ, або 77 %, у решті Азійської частини СССР /без Кавказу/ на - 1.144.800 українців виказало українську мову рідною - 632.900 душ, або 55,3 %.

Числа ці слід вважати зовсім сприятливими, коли прийняти під увагу загальну тенденцію перепису зменшувати числа осіб з українською рідною мовою супроти чисел українців по національности. Зменшення це в Азії мусить вважатися ще не так значним, коли пригадати собі подібне статистичне зменшення на Північному Кавказі, або навіть у Глухівській окрузі УСРР. Розходження чисел осіб з рідною мовою українською та українською національністю в даному випадкові не стільки означає степінь денаціоналізації українців, скільки силу бажання радянської влади не допустити до українізації шкільництва, опираючися на тому, що мовляв у значної кількости української людности українська мова перестала бути рідною... Так єсть у самій УСРР., теж на Північному Кавказі, теж на Курщині та Вороніжчині, словом усюди, де треба рахуватися з переможним поступом українського національного відродження.

Слід ще тут де-що застановитися на загальній картині міжнаціональних стосунків на тих землях Азійської частини СССР., де українці мають колонізаційну перевагу.

Як у Казахському й Південно- Сибірському степу на заході,так у лісо-степовому Далеко-Східньому Краї, українці повсюди оселюються на теренах пустопорожніх, культурно не загосподарених. Автохтонна людність тут, в порівнанню з обширною територією, зовсім нечисленна і завдяки цій своїй нечисленности, а, особливо, завдяки примітивному рівневі своєї культури та господарки, не може ставити жадного спору осельчому походу новоприбуваючих мас українських переселенців. Нові форми культурної осілої хліборобської та промислової господарки одсовують кочове скотарство киргиз-казахів у глибину степів - на південь, а на Далекому Сході мандрівне ловецтво тунгусів та ріжних палеазійських племен - у лісові вершини хребтів Сихотааліну та Яблонового. Автохтонна людність, на загал, не може пристосуватися до нових господарчих умов, пауперизується, деморалізується та вимірає.

Особливо згубною виявилася політика радянської влади серед киргиз-казахів, супроти яких совітською владою спочатку застосовано було хліборобські норми володіння худобою і на тій основі переведено "розкуркулення від надмірної кількости худоби", цього єдиного джерела прожиття цих кочових степовиків. Однак, і без спеціяльних "добродійств" радянської влади, автохтонні азійські племена підлягають такому ж процесові денаціоналізації та вимірання, який в так клясичному вигляді спостерігається у північно-американських індіян.

Єдиним конкурентом українцям до кольонізаційного опанування степовими азійськими теренами являються росіяне. У протилежність українцям, які майже виключно селяне-хлібороби, росіяне тут переважно міські мешканці - урядовці, військові, промислові робітники, ремісники, торгівці і т.п. Елемент це дуже не сталий, що припливає й відпливає в залежності від тих чи інших економічних обставин, елемент мало продукуючий, однак завдяки посіданню у своїх руках усіх функцій розподілу та обміну економічних дібр, надзвичай впливовий у краї, елемент інтелігентний та єдино посідаючий політичне значіння.

В його руках знаходиться керівництво усім життям краю, він, помимо своєї нечисленности, надає тон і зовнішній московський характер усім проявам культурного життя, - в його руках адміністрація, церква, школа, преса, політична організація... Зменшити значіння цього міського російського елементу змогло би лише наростання з місцевої сільської людности великих кадрів української національно-свідомої інтелігенції, що постепенно опанувала би чужинецькі острови-міста серед українського селянського моря. Цілком зрозуміло, що політичне відділення від Московщини цей природній процес значно прискорило би.

Серед сільської людности, як у азійських степах, так і в Далеко-Східньому краї, чисельне значіння і вага росіян зовсім незначні. Властиве російське селянство тут нечислене, внутрішньо розбите на окремі культурно-релігійні гурти і господарчо кволе. Лише там, де росіяне оселюються цілком окремо, як напр. старовіри, молокане або інші сектанти, утримують вони свою національно-побутову окремішність та осягають з часом певного економічного добробуту. Решта російських селян, не осілих більшими групами - це типове степове перекоти - поле, що ніде не може місця загріти на довший час, що ніде не може глибше запустити коріння, що веде господарку грабіжницьку, виснажуючи степові грунти та кидаючи їх в пошукуванні нових, ще не розораних просторів. Економічно ця частина російського селянства найменше продуктивна, найменш господарчо заможна, натомість політично в сучасний мент найбільш впливова серед усієї сільської людности.

На цьому, власне, елементі опирається на селі радянська влада, звідсіля черпає потрібні їй кадри до комнезамів, до партактивів, до всіх адміністративних органів. Комуністична ретельність цих елементів має тим більшу яскравість, що забарвлена цей моментом національним, бо скеровується майже виключно проти господарних хохлів-українців - цих природніх "кулаків"... По своєму упривілійованому положенню цей російський авангард комунізма цілковито заступив нині колишній авангард російської державности тут - козаків.

Козаки, нащадки колишніх завойовників Сибіру. Козаки - військово-адміністративна опора імперського російського режіму, як в Европі, так і в Азії. Козаки - військово-служилий стан з окремим культурно-побутовим укладом життя та окремим територіяльним станом посідання. Вони з початком російської революції опинилися під колесом історії.

Революція дощенту знищила увесь старий становий поділ людности і висунула на поверхню життя замісць старих - нові упривілійовані кола суспільства - промисловий пролетаріят. Для козацтва, яко військового стану, не залишилося при совітській владі жадного місця. Воно змушене було або прийняти з покорою присуд про скасовання його окремішности, або стати у ряди рішучих противників совітської влади. Все козацтво, за зовсім незначними виїмками, прийняло рішення друге і звязало долю свою з акцією ріжних російських реставраційних угруповань - Колчака, Деникина, Врангеля. Поразка цих генералів була одночасно поразкою і цілого козацтва.

За весь час крівавої, багатої у високо трагічні моменти, боротьби з російським большевизмом, козацтво не схотіло, чи не зуміло, відсепарувати свою справу від справи російської реставраційної реакції. Все це обєктивно беручи, слід вважати за цілком природній вислід попереднього загального ставлення козачої справи у площі інтересів лише станових в рамках єдиної російської нації, а не у площі окремого від неї політично-племінного організму. Лише на еміграції, зявилися серед козацтва самостійницькі групи, що стали виразно на шлях цілковитого відділення від Росії, хоча у настроях та свідомості широких козачих мас вдячний грунт до національно-політичного сепаратизму існував віддавна /15/.

Для української національно-державної політики така чи інша еволюція козачої проблеми має значіння головним чином на теренах европейської Кубані, Підкавказя, Дону, нижньої Волги та Урала, одначе не лишається вона без значіння і для української політики на теренах Азії. Річ у тім, що козача людність, подібно як і українська, не розпорошена поміж москалями по цілому простору азійської частини СССР, але у досить значній, як на місцеві обставини, кількості сконцентрована на окремих територіях, що тягнуться довгими та вузькими смугами повздовж рік та важливих стратегічних ліній. Козачі території тут наскрізь пересякнуті вже українською людністю та в багатьох випадках служать за межу, що відграничує території переважно українські від переважно російських.

Коли на українських осельчих теренах від загальної кількости росіян відійняти число козаків, то властива московська людність усюду лишається, як зовсім незначна національна меншість. У багатьох місцевостях козаки є тим третім елементом, що може рішити в ту чи іншу сторону російсько-українську боротьбу. Козача людність в Азії підлягає нині безоглядній детермінаційній політиці радянської влади, яка в козаках вбачає єдиного поважного ворога свого серед усієї місцевої людности. Політика ця, що не застановлюється перед цілковитим фізичним винищенням козаків, ведеться за поміччу того ж російського елементу, який тримає диктатуру і по українських селах. Звідсі виникає у козаків перенесення ненависти з абстрактних політичних большевиків на конкретних, "расейських ваньков", - звідсі протиставлення себе, вже не яко "сословія", а яко окремого культурно-племінного та політичного організму всім росіянам, - звідсі, завдяки одночасному розчарованню у російських реставраційних колах, шукання собі співчуття та опертя у неросіян, в першу ж чергу в української селянської людности.

Спільний козаче-український антимосковський фронт - це незаперечний факт сучасности на всіх козаче-українських теренах,- отже українська національно-державна політика не сміє цього факту нехтувати, а мусить відповідно використати. Особливо для розвитку подій

на українських осельчих теренах в Азії не байдуже, чи при змінених загальних політичних обставинах козача людність знову стане російським, ворожим супроти українців, авангардом, чи навпаки стане для українських земель охоронним супроти московщини муром. /16/

В Азії козацтво з причин географічного характеру не може утворити окремого державно-політичного організму, однак при відповідно веденій українській політиці може стати одною з підвалин під будівлю українських дочерніх земель - доміній в Азії. Для справи збереження окремого племінно-побутового та політичного існування козацтва немає іншого шляху, як лише шлях цілковитого скоординовання та увязання з українською національно-державною політикою.

VII.

- Четвертим, нарешті, основним положенням української політики в Азії являється можливість та необхідність створення та реалізовання для української людности та заселених нею земель активного українського державно-політичного програму.

Українці, осілі на певних теренах Азії, це не насильники завойовники, це не непроханні та шкідливі приблуди, не меншість серед чужонаціональної більшости, не тимчасові гості, "що мусять йти за думкою господаря, а правні посідачі, мирні представники вищих форм культурно-економічного життя, що не мечем, а плугом здобули собі пустопорожні землі, яко нове місце сталого осідку, яко нову Україну, де мають право і волю продовжувати своє національне життя та творчість.

Українці не мають жадної потреби підпорядковуватися політично московській меньшості, яка, помимо властивої національному характеру москалів самовпевненности та імперіялістичної заборчости, зовсім не є правним господарем зайнятих українцями земель та не має яких-будь виключних підстава до розпорядження їми. Політична пасивність та поворотченські настрої минулих років мусять вважатися через це для українського населення Азії простоозгубними.

Українська людність в Азії мусить виявити максимум національно-політичної активности і консеквентно стреміти до створення на заселених собою землях державно-політичних самоуправних організмів, незалежних від Росії та міцно звязаних з матірною землею - Україною. Таких дочерніх українських земель /доміній/ в Азії могло би бути дві, відповідно до двох територіяльних осередків української кольонізації.

Перша, на заході - "Сіра Україна" на степових просторах південного Сибіру та Казахстану від р.Урала та Мугоджарського хребта на заході до р.Обі на сході, від залізниці Челябинськ-Новосибірськ на півночі до земель Туркестану на полудні. "Сіра Україна", в разі щасливого розвязання проблеми т.зв. "Козаччини" в Европі, через неї мала би безпосередній територіяльний звязок з українською метрополією.

Друга дочерня українська земля - "Зелена Україна" - мала би обіймати мінімально цілий простір сучасного Далеко-Східнього Краю ССРР. "Зелена Україна" хоча не мала би безпосереднього територіяльного сполучення з Матірною Україною, однак мала би з нею широке сполучення морем /17/.

Державність українських дочерніх земель мусіла би, подібно як і в метрополії, опіратися головним чином на українському селянстві, яке

повинно дістати повні можливості вільного індивідуального власницького господарювання. Вирозуміла толерантна національно-мовна політика мусіла би стреміти до того, щоби узискати для незалежної державности Сірої та Зеленої України симпатії та попертя як автохтонних племен, так і козачого та російського старовірського і сектантського населення. З російським елементом, зараженим російським імперіялізмом у всіх його відмінах, повинна бути тут ведена безоглядна боротьба.

Українські азійські краї мусіли би провадити трівалу політику якнайширшого прийняття переселенців з метрополії, а також українців-виселенців з російських частин Сибіру, з Московщини та інших держав, особливо ж з Америки. Природні багацтва азійських українських земель повинні підлягти експльоатації у чисто американських темпах.

Українські землі в Азії своїм простором у де-кілька разів перевищують територію матірної України в Европі. Українській обивательській думці видається неймовірним, щоби Матірна Українська Держава змогла оружною рукою оборонити незалежність так далеко положені розлогі землі - дочерніх Українських Держав. Слід, одначе, памятати, що при захисті Зеленої України першорядну ролю відограватимуть, як її окрайне, географічно догідне приморське положення, так і сприятливе перехрещення тут ріжних міжнародніх інтересів. Що до Сірої України, то вона творить необхідне кільце в територіяльно-політичному ланцузі національно-державних організмів, загрожених російським імперіялізмом. Диспропорція на Сірій Україні поміж великою територією та рідким нечисленим населенням неминуче буде з часом все меншати; зрештою ж і сусідні з Сірою Україною Сибірські та Туркестанські країни мають рівнож таку диспропорцію.

VIII

Сіра Україна, в порівнанні з Зеленою Україною, мусить вважатися за цілковито упосліджену під поглядом освідомлення та зацікавлення нею як серед українського суспільства, так і серед міжнародньо-політичних чинників.

Про українців, оселених у Сірій Україні, нема досі жадної більшої української розвідки чи навіть статті, що з'ясувала би їх чисельний стан, територіяльне поширення та розвоєві тенденції культурно-національного та політичного життя.-"Сірий Клин" С.Корбута видрукований в 1937 році Видавництвом "Дешева Книжка" у Львові, це, на жаль, лише популярна брошура - малоінтелігентне скорочене переповідання змісту нинішньої розвідки вичитаної в "Таборі", однак без зазначення паном Корбутом цього першоджерела...

Лише вряди-годи з'являється в українській пресі коротенька звістка про ті чи інші факти з життя українців на теренах Сірої України. Сама назва "Сірий Клин" - Сіра Україна досі не має, в свідомості навіть керуючих верств українського суспільства, якого-будь конкретного територіяльно-географічного та політичного змісту. В політичних концепціях українських та чужинецьких терени ближне-східньої азійської української кольонізації цілковито покриваються туманно-романтичними але цілковито нереальними формулами "Туркестану" або "Сибіру". /18/.

Між тим проблема Сірої України заслуговує вже й нині на пильну увагу з боку українського суспільства. Важливість її походить не лише з самого факту існування на теренах Сірої України багатомілйонової маси українських осельників, не лише з того, що надзвичай сильний приплив сюди переселенців неминуче мусить незабаром привести до повного

зукраїнізовання краю, - але й з того, що, без побудовання окремої політичної концепції Сірої України, український державно-політичній акції не може вдатися поширення бльоку народів - держав, загрожених російським імперіялізмом, на терени Середньої Азії.

Уживаний в нинішній розвідці термін "С і р а У к р а ї н а" вимагає окремого і спеціяльного вяснення та окреслення теріторіяльного його обсягу.

Термін цей походить від народньої української топографічної назви " С і р и й К л и н ", якою то назвою в девятдесятих роках минулого століття українські осельники позначили вузьку смугу своїх осельчих теренів на полудневому окраї Киргиз-Казахських степів у Сирдар'їнській та Семиріченській губерніях. Цей первісний, властивий "С і р и й К л и н " , був сірий барвою своїх лесово-глинистих грунтів.

Пізніше, коли ці південні українські осельчі простори, поширюючися на всі сторони, сполучилися з широкою смугою українських осельчих теренів на північному окраї Казахських степів та в сусідніх сибірських степах - Барабинському, Колундинському та Алейському, термін " С і р и й К л и н " застосовано до цілого комплексу просторів заселених українцями в часах до першої Світової війни в Середній Азії та в Південному Сибіру.

В часі совєтських п'ятиліток, усі степові простори адміністративно-політичної одиниці - Республіки Казахстану сталися тереном радикальної економично-господарчої перебудови, що остаточно закріпила тут осіле рільництво та видобуваючу й оброблюючу промисловість. Ці зміни життя Казахстану відбувалися в супроводі великанського процесу вселення сюди багатомілійонових мас примусових переселенців з европейської частини СССР, переважно же з України. У висліді всього цього народностевий склад Казахстану цілковито змінився і дістав характер переважаюче, або релятивно український. Логічним вислідом цього є повстання сучасного національно-політичного поняття "С і р а У к р а ї н а", яко геополітичного тіла, що охоплює всі терени компактного і переважаючого українського заселення в Ближній Азії.

В нашій розвідці " С і р а У к р а ї н а " означає простір:

а/ С у ч а с н о ї К а з а х с ь к о ї ССР, без західних її областей на захід від Мугоджарського хребта та Аральського моря. Ці західні області, простір уральсько-каспійської брами, що були колись адміністративно приналежні до областей Уральського і Оренбургського Козачих Військ, нині позбавлені цілковито казахської людности, а економічно повязані з Волзько-Каспійським осередком і тому нами причислені до комплексу земель К о з а ч ч и н и . Статистичні дані про ці землі подано нами в цій праці в окремій IУ таблиці.

б/ Сучасної К а р а к а л п а к с ь к о ї АССР, яку влучено було совітською владою 5.12.1936 року в склад Узбекської ССР.

в/ Каракольського, Фрунзенського, Чуйського і Таласького кантонів Киргизької ССР.

г/ Цілої Троїцької та південної частини Челябінської округи Уральського Краю.

д/ Південної частини Омської і Новосибірської областей Західньо-Сибірського Краю.

е/ Західньої частини Алтайського Краю, на захід від р.Обі.

IX

Усю центральну частину великого Евразійського континенту, на південь від смуги північних лісів, займає довжелезний та широчезний простір степів чорноземних, глинястих-лессових та пісчаних з більш чи менш різким континентальним сухим климатом. Відноги гірських хребтів, що з полудня та півночі врізаються до цеї степової смуги, ділять її на кілька окремих природньо-географічних комплексів.

Перший такий степовий комплекс знаходиться на заході ще в середній Европі - це простір угорської пушти над Тисою та середнім Дунаєм. Другий комплекс, у східній Европі, це українські степові простори на північ від Чорного та Озівського морей, оперті на заході об Карпати, а на сході-об Кавказ та Каспійське море. Через Уральсько-Каспійський прохід український степовий комплекс сполучається з третім комплексом степів у середній Азії, обмеженим з півночі тайгою, з полудня - відногами Тяншаню, а зі сходу - відногами Саянського хреба. Джунгарський прохід сполучує середнє-азійський комплекс з останнім-четвертим степовим комплексом, монгольсько-манджурським, що положений вже у східній частині Азії. Кожний з цих комплексів, маючи свої специфічні властивості, разом зі всіма іншими творить неперервний ланцюг степів, що під поглядом природньо-географічним характеризується ступневим та концентричним насиленням континентальних прикмет клімату в загальному напрямку із заходу на схід та погіршенням якости грунтів в напрямку з півночі на південь.

Ціла степова смуга Евразійського континенту, завдяки своїм природньо-кліматичним умовам, від багатьох вже століть служить тереном проживання людности, що широко розвинула тут форми скотарського господарства.

Степове скотарство, яке вимагає для виживлення худоби частої зміни пасовиськ та значної просторіні їх, витворило у людности культуру та побут, що характеризуються зовсім нетрівким зв'язком з певним територіяльним осідком. Відкритий просторий степ - це одвічний шлях для безперестанних міграцій різних орд кочівників. Орди ці, осягаючи тут певної, максимальної для умов скотарського господарства, густоти людности, та накоротко об'єднуючися під деспотичною владою поодиноких талановитих провідників, утворювали часом могутні імперії, що вогнем і мечем поширювали свої межі, далеко поза терени степів, в області хліборобської культури.

В Европі, український нарід, осілий на степовому пограниччю, мусів довгі віки, аж до кінця XVIII століття, відбивати руйнуючі напади на свої землі різних диких кочевних орд, захищаючи від них грудями своїми одночасно й цілу західню Европу. Історія судила, щоби після тисячолітньої крівавої боротьби український нарід остаточно здобув від кочівників у своє повне посідання цілий чорноморсько-озівський степовий комплекс від Карпатів по Кавказ та Каспій. Нині від грізних колись кочевних орд лишилися тільки дрібні рештки на українських землях, рештки, що топніють з дня на день, асимілюючися з своїми переважаючими культурно та чисельно сусідами, або навперизуючися вкінець через неможливість належно пристосуватися до умов европейського хліборобського та промислового життя.

Середньо-азійський степовий комплекс до останнього півстоліття знаходився у цілковитому та виключному посіданні кочевних орд, приналежних до киргиз-казахського племени, однак, вже й тут нині відбувається швидкий перехід землі від автохтонів-кочівників до пришельців-хліборобів. Киргиз-казахи, завдяки своїй релятивній малочисельності,-

- Їх всього нині нараховується білятт трьох мілійонів душ,- не мають найменшої можливости задержати на майбутнє в свому посіданні всього величезного простору звиш двох з половиною мілійонів квадратових кілометрів. Ця диспропорція поміж величиною території та кількістю киргиз-казахів вже нині змушує до цілковито песимістичної оцінки положення та перспективнаціонально-політичного життя киргиз-казахського народу.

Для киргиз-казахів утримання національно-територіяльного стану посідання було можливим лише до того часу, поки середнє-азійський степовий комплекс знаходився далеко від теренів інтенсивного хліборобського та промислового господарства европейців. З часу, як европейська людність, в пошукуванні вільніших господарчих теренів, стала прибувати та оселюватися у середньо-азійських степах, киргиз-казахи, яко елемент культурно та господарчо слабший, стали, в силу необхідности, тратити свої землі та уступатися перед новоприбулою хліборобською людністю. Процес цей набиратиме з часом все більшої сили в міру дальшого прибування мас чужоземних осельників та в міру втягнення киргиз-казахських степів до кола світового господарства. Це закон життя, суворий закон, але неухильний.

У минувшині киргиз-казахи ніколи не спромоглися створити свої всенародньої тривалої самостійної державности, а входили, яко складова частина, до чужих держав. Зформування в майбутності окремого киргиз-казахського державно-політичного організму далося би помислити лише при умові скорого сконцентровання всіх киргиз-казахів на певній вузькій чисто-національній території та при умові загального переходу їх до сучасних форм інтенсивного осілого господарства. Без переведення цих радикальних життєвих змін доля киргиз-казахів неминуче мусить статися такою, якою є нині доля американських індійців...

Вже у 1926 році серед загалу людности цілого простору середнеазійських степів киргиз-казахи творили всього лише біля сорока відсотків. Третина всієї території середнє-азійських степів тоді вже вкрита була оселями кольоністів-европейців, при чому в деяких частинах краю киргиз-казахи опинилися вже в положенні зовсім вникомої меншости, в других же кількість кольоністів або вже дорівнює кількості киргиз-казахів, або й перевищує її.

Центральної частини краю, що охоплює дві третини цілого простору, до 1926 року ще не торкнулася кольонізаційна хвиля, однак, простори ці, з найбільш сухим кліматом, з великими пісчаними степами-пустинями, заселювала вже лише половина всієї киргиз-казахської людности. Киргиз-казахи дуже консервативні в своїй культурі та побуті і зовсім не виявляли охоти переходити до форм осілого хліборобського господарства.

Совітська влада в кінці двадцятих років, переводячи тотальну колективізацію сільського господарства та реалізуючи пятилітні плани індустріялізації СССР звернула пильну увагу й на степові середнеазійські терени та на її кочову киргиз-казахську людність. Совітська влада перевела швидку й рішучу ліквідацію кочевого скотарського господарства киргиз-казахів та примусила їх перейти до осілогожиття, прикріплюючи до совітських державних скотарсько-хліборобських та бавовняних плянтацій. Великі кількості киргиз-казахів при цьому було переселено із західніх та північних степових теренів на південь в околиці новозбудованої Туркестансько-Сибирської Залізниці. У висліді такої радикальної зміни культурно-господарських форм життя киргиз-казахів сталося катастрофальне зменшення їхньої кількости. Коли за переписом 1926 року було киргиз-казахів 3.968.289 душ, то за переписом 1939 року нараховано було їх лише 3.098.764 душі, себто на 869.525 душ

меньше. Абсолютна кількість киргиз-казахів таким чином, завдяки щойно зазначеній совітській "культурно-економічній політиці", зменшилася майже на четвертину.

Цей сумний для національних інтересів киргиз-казахів стан не може змінити на краще й дотеперішнє стремління декого з нечисленних киргиз-казахських інтелігентів об'єднати сили свого народу з силами споріднених сусідніх народів Туркестану. Пантуранська ідея, що має стільки життєвого значення в інших краях туранського світу, мала би бути порятунком і для киргиз-казахів. Однак, твереза оцінка міжнародньої ситуації та реальних сил самого Туркестану змушує до скептичного відношення до цієї концепції. Реально опертися о Туркестан киргиз-казахи могли би лише в тому випадкові, коли б Туркестан від себе міг дати у степ великі маси активних політично та господарчо переселенців, що змогли би успішно конкурувати з европейськими осельниками. Досі цього зовсім не було, та й нема виглядів і на майбутнє. Досі хліборобське й промислове заселення краю йшло виключно переселенцями з европейських лише країв і нема виглядів, щоби коли-будь міг наступити радикальний зворот у цьому.

За степами Угорщини, за степами Матірної України, настала нині черга і для середньої Азії змінити юрти кочівників на хутори, села та міста, а цілинний травяний степ на лани жита та пшениці, на копальні вугілля та руд, на фабрики та заводи. Господарем середньо-азійських степових просторів буде той, хто принесе сюди новітні форми культурного та господарчого життя. Природні засоби краю, як на поверхні, так і в надрах землі, остільки тут великі, що багато ще десятків мілійонів людей матимуть можність приложення своїх сил та виживлення.

Досі було кілька народів, що висилали до середньої Азії своїх переселенців. Із них остаточно переможе і надасть краєві свій національний характер той нарід, який виявиться найбільш здібним пристосуватися до природньо-кліматичних умов краю та буде найбільш чисельним і національно відпорним на асиміляційні впливи інших народів. Величезне значіння при цьому мають, як загальні політичні обставини, так рівнож існування історично зложених територіяльних зв'язків та проложених шляхів комунікації.

Для киргиз-казахів нині єдиним реальним програмом, що міг би принести забезпечення їхнього національно-політичного життя та відкрити перспективи дальшого всестороннього розвитку - є програм найтіснішого порозуміння та найщирішого побратимства з місцевими українськими осельниками. Обидва ці основні складники місцевої людности, казахи і українці, в однаковій мірі смертельно загрожені денаціоналізаційною політикою совітської московщини, і лише при взаємній підтримці спроможні будуть створити й забезпечити правдиву державну незалежність Казахстану - С і р о ї У к р а ї н и .

X

В світлі щойно зазначених положень, для встановлення прогноз щодо майбутности краю, має першорядне значіння пізнання та критична оцінка як цього дотеперішнього перебігу кольонізації середньо-азійського степового краю, так і сучасного стану та розподілу осельників по територіяльному осідку та національній приналежності.

Першими европейськими осельниками у киргиз-казахських степах, були так, як і у Сибіру, козаки. Вже у другій половині XVI століття в устї ріки Яїка-Урала повстала вільна кольонія козаків, що прибули сюди з Дону. Кольонія ця якийсь час знаходилася в залежності від

своєї метрополії - Дона, але потім, у 1591 році, зформувалася в окреме вільне Яїцьке козаче військо, яке зайняло з часом під свої оселі все побережжя ріки Яїка - Урала, від м.Гур'їва біля Каспійського моря аж до м.Оренбурга.

Побережжя верхньої течії р.Урала заселило в першій половині ХУШ в. Оренбурзьке козаче військо. Основне ядро його склали козаки, що осіли на р.Ісеті після завойовання Сибіру Єрмаком.

Рівнож у першій половині ХУШ віку з наказу російського уряду повздовж цілої течії ріки Іртиша, вгору від м.Омська, оселилося Сибірське козаче військо, яке до того часу жило розпорошено по цілому Сибіру. Після 1752 року частину сибірських козаків оселено ланцюгом станиць на, так званій Ішимській лінії, від ріки Тобола до Іртиша по цілому північному пограниччі киргиз-казахського степу.

Нарешті, в половині XIX в. оселено частину сибірських козаків на південному пограниччі киргиз-казахського степу, по ріках Ілі, Лепсі, Чу та інших в Семиріченській області.

Козача кольонізація киргиз-казахського степу була єдиною, якою систематично опікувався російський уряд через те, що козача людність несла погранично-охоронну службу на важливих з стратегічного та адміністративно-політичного погляду лініях. Вона була авангардом і опорою російської державности в степових просторах та була провідником впливів російської культури. Зрештою, щодо культурної ролі, то ось як про неї висловлюється один з російських дослідників:

"По цілій лінії степу з заходу на схід від Уральська, через Оренбург до Омська, киргиз стикається з козачою людністю і на ньому відбився вплив козачої культурности, що буває в тому ж східньому напрямку. Сибірський козак, на думку загалу, не лише не впливав на степовика-киргиза, але сам піддався його впливові і в побутовому і в господарчому відношеннях. Автори "Киргизскаго Края" констатують, що хліборобство в сибірському козачому військові, не дивлячися на домагання з давніх часів властей /з половини ХУШ віку/, не приймалося до половини XIX століття, коли більш тривалий початок йому поклали селяне-переселенці, перечислені в козаки"./19/.

Теж констатує і інший російський дослідник щодо Семиріченських козаків /20/, при чому зазначає, що козаки ці, маючи, в порівнянні з селянами переселенцями, дуже багато землі, зовсім мало її оброблюють та одночасно й мало мають худоби. Слабу економічну продуктивність козачої людности автор пояснює специфічними умовами військово-охоронної служби, яку несуть козаки.

Зріст чисельного стану козачої людности Ближнє - Східнього Степового Краю характеризують дані таблиці I-ої:

Таблиця I

Назви Козачих Військ	1897	1902	1912	1926/21/
I. Уральське-Яїцьке	114.166	126.303	155.317	198.838
II. Оренбурзьке	365.500	402.653	500.672	647.701
III. Сибірське	114.429	127.151	160.786	211.228
IУ. Семиріченське	29.757	29.398	39.685	55.115
Разом....	623.852	685.505	856.460	1.112.882

Як видко з цих даних, кількість козачої людности в краї за тридцятиліття 1897-1926 років дуже швидко зростала - вона майже подвоїлася. Це пояснюється не лише високим природнім приростом козачої людности, але й тою обставиною, що козачі війська охоче приймали до себе в козачий стан численних селян - осілих на козачих землях, як рівних і певну кількість інородців. Приріст козачої людности нині мабуть таки зовсім вже припинився з огляду на ті переслідування, які нині зазнає козацтво, яко чинник рішуче ворожий радянській владі. Вирахована на 1926 рік кількість козацтва всеж виносить цілу третину всієї людности, зазначеної, яко росіяне, в офіційних даних перепису 1926 року.

Ця значна кількість козацтва в краї, як рівнож географічне розміщення його має немаловажне значіння для укладу міжнаціональних стосунків в майбутній політичній боротьбі в краї. Сучасна большевицька політика супроти козаків рішуче пересунула їх з позиції авангарду російської державности та народности в краї на позицію виразно антиросійську, сепаратистичну. Сепаратизм суспільно-політичний азійських козаків легко може перерадитися в самовизначення племінно-національне, як це можна вже спостерігати серед козацтва европейського. Відповідно уложене порозуміння з козацтвом може значно полекшити акцію усунення російських впливів з краю.

Неможливо, однак, й надто переоцінювати вагу козацтва для цілої майбутности краю. Вже та обставина, що козача людність ближнє-східнього степового краю ніде не заселює компактною масою більшої та ширшої території, лише розкидана у вузесенькій, але довжелезній смузі станиць в кілька тисяч кільометрів повздовж рік та стратегічних ліній, - вже ця обставина позбавляє козацтво можливости створити з часом сильний, єдиний, самодіяльний політично-суспільний колектив. Помимо ж цього щей мала культурність та брак тут суспільно-політичного структивного козачого програму, що його можна би було протиставити політичним стремлінням інших народностей краю, не допускає козацтво середньо-азійських степів до обійняття тут провідної ролі. Твереза оцінка обставин змушує до трактовання азійського козацтва лише яко одної з кількох важливих сил, необхідних для побудовання в Сірій Україні окремого місцевого державно-політичного організму.

XI

До самого кінця XIX століття російський уряд обмежувався підтримкою лише козачої кольонізації середньо-азійських степів, натомість супроти переселенського руху сюди селян офіційні чинники займали позицію рішучо ворожу. Уряд стояв на сторожі інтересів великого дворянського землеволодіння в Европейській Росії та нехотів допустити відпливу великих селянських мас до Азії, що спричинило би значну втрату дешевих рук у дворянських маєтках. Окрім цього бюрократичний російський апарат зовсім не був підготованим до опанування тої складної ситуації, яка мусіла повстати в економічних та політичних відносинах Киргиз-Казахського краю через приплив сюди хліборобського осілого елементу. З цих власне причин адміністрація старалася чинити всілякі перепони переселенському рухові сюди селян, а вперше чергу ставила перепони правного характеру. Оголосивши цілковиту заборону переселення до Киргиз-Казахського краю, адміністрація прирівнювала до політичних агітаторів так званих "ходоків" та організаторів дрібних переселенських партій, ловила їх, арештовувала та висилала їх "по етапу" назад на батьківщину разом із усіма іншими самовільними переселенцями.

Не дивлячись, однак, на подібну "переселенчу політику" число самовільних переселенців на привільних киргиз-казахських степах зростало

з року на рік. Селяне, ховаючися від неприхильного ока начальства, облюбовували собі серед глухого степу пригідні для господарства терени, виарендовували їх за безцін від формальних господарів, якогобудь роду казахського, і оселювалися тут настало. В де-яких частинах краю, користаючи з тих чи інших місцевих обставин, та сконцентровуючись тут в значних кількостях, селяне просто вимагали для себе від адміністрації легалізації та сталої прирізки наділів. Таке положення склалося наприклад в привільних степах біля рік Тобола та Ішима, де, помимо офіційної заборони переселення, під кінець XIX в. знаходилося вже чимало хуторів та слобід з багатьома тисячами оселників -селян.

Перепис 1897 року так би мовити, підсумовав висліди цілого цього періоду "стихійної кольонізації" казахського степу та намітив вже напрямні, по яких мали далі розвиватися переселенські рухи сюди аж до нинішніх днів.

За даними цього перепису, що наведені тут у таблиці II-й, в шістьох областях Киргиз-Казахського краю було вже 633.311 "русских", при чому майже третина їх, власне 198,867 душ проживало у містах, а дві третини - 434.444 душі - на селах.

Таблиця II

Кількість та племінний розподіл "русской" людности в 6-ох основних степових областях Киргиз-Казахського краю в часі перепису 1897 р.

Було за даними перепису 28.I. 1897 року	в тім числі області: Уральська	Турґайська	Акмолінська	Семипалатинська	Семиріченська	Сир-Дарінська
I. Всього "русских" серед сільської людности: 434.444	117.964	20.143	171.508	39.049	66.735	19.045
в тім числі:						
1. козаків... 249.731	114.166	906	74.707	28.717	29.757	1.478
2. селян x/... 184.713	3.798	19.237	96.801	10.332	36.978	17.567
x/ в тім числі:						
а/українців 82.329	454	2.854	51.103	2.316	16.242	9.360
б/росіян 102.384	3.344	16.383	45.698	8.016	20.736	8.207
II. Всього "русских" серед міської людности: 198.867	45.946	14.885	54.143	29.384	28.730	25.789
III. Разом "русских" в краї 633.311	163.910	35.028	225.641	68.433	95.465	44.834

Більшу частину сільської людности краю складають козаки - 249.731 душа, а меншу селяне - 184.713 душ, в тому числі 82.329 українців та 102.384 росіян. Дані про розподіл "русской" людности по окремих областях вказують, що більша половина всієї "русской" людности оселена була на теренах давнішої козачої кольонізації в

областях Уральській та Акмолінській, де знаходилися й значніші міські осеслі краю, такі, як Уральськ, Петропавловськ, Омськ. По складу сільської людности мала майже чисто козачий характер Уральська область, переважаючо козачий Семипалатинська область, в областях Акмолінській та Семиріченській кількість козаків вже дещо уступила кількості селян; області же Сирдар'їнська та Тургайська мали кольоністів майже виключно селян.

Придивляючися до національного розподілу селян по окремих областях, зауважуємо, що в тих областях, де зосереджується значніша кількість селян, виявляється і більша чисельна вага української людности. Наприклад, в Акмолінській області, де зосередилося більше половини всієї селянської людности краю, українців серед селян було 52.8 %. Рівнож у другому центрі селянської кольонізації - Властивому Сірому Клині, або областях Семиріченській та Сир-Дар'їнській, кількість українців майже дорівнює кількості селян-росіян. Натомість, в областях Уральській та Семипалатинській, в яких сільська "русская" людність складається переважно з козаків, при новеликій кількості селян, - чисельність українців виявляється зовсім незначною.

Загалом розважання над даними перепису 1897 року безсторонньому українському дослідникові дають підстави до зформування таких основних висновків:

1/ До кінця XIX віку всупереч усім заходам офіційної російської "кольонізаційної політики," щоби переводити кольонізацію Киргизказахського краю лише козачою людністю, в краї самовільно знайшлася "русская" некозача людність в кількості майже двократно від козаків більшій, при чому половина її осеслилася в містах, а половина - в сільських місцевостях;

2/ терени селянської кольонізації степу виразно вже накреслюються в двох основних смугах: перша - від півночі, опіраючися на порівнюючи густо заселені терени західнього Сибіру, сягає вглиб степів повздовж урожайних долин рік Тобола, Ішіма та Іртиша. Друга - від полудня охоплює добре наводнені підгірські терени системи хребтів Тяншаня, від р.Сир-Дар'ї на заході до р.Ілі та хінської границі на сході;

3/ в селянському поході на степ участь української людности /чисельність якої навіть за офіційними даними лише дещо менша від загальної чисельности селян-росіян/ мусить вважатися, коли не переважаючою, то в усякому разі дорівнюючою участі росіян. До прийняття цього положення уповажнює врахування тих численних недокладностей на некористь українців, яких допустилися при переписі 1897 року переписчики-росіяне, зазначуючи племінну приналежність населення;

4/ основною причиною так видатної участи українців в хліборобській кольонізації киргиз-казахських степів мусить вважатись їх господарська пристосованість до умов місцевого клімату та терену. Степовик-українець почуває себе в привільному киргиз-казахському степу, як вдома, і переносить сюди з України, освячені довголітньою традицією, форми економічного та культурного життя. Завдяки цим культурним навикам українець має цілковиту перевагу не лише над аборигенами - казахами, але й над кольоністами - козаками та росіянами-селянами.

XII

Рішучий зворот у російській урядовій переселенській політиці наступив з кінцем девятьдесятих років минулого століття. Зміцнення російської експансії на терени Хінської імперії, на Далекому Сході та в Кульджінській області, привело до справи побудовання великої Транссибірської залізниці. Для будови цієї залізниці вже з самого початку виявилася потреба великої маси робітників, яких місцеве сибірське, надзвичай рідке населення не могло з-поміж себе виділити. Їх то власне мусіла дати европейська Росія, як рівно ж звідтіля мусіли походити кадри хліборобів, що, заселивши широко та густо призалізничну смугу, мусіли тим самим дати підстави не лише для стратегічного, але й для економічного значення залізниці.

Під натиском та за вимогами комітету будови Сибірської залізниці урядові чинники починають нарешті трактувати переселенську справу у властивий спосіб, як річ першорядної загально-державної ваги. Починається енергійне розшукування теренів, придатних для кольонізації, нарізка земельних наділів для переселенців, організація транспорту переселенських партій, допомога інвентарем на початках загосподарювання переселенців і т.д. і т.д. Переселенська акція дістає нині тим більшої підтримки з боку уряду, що радикально змінилися в тому часі і погляди уряду на розрішення земельної справи в европейській Росії.

Уряд побачив, що зроту земельного голоду у селян европейської Росії не можна вже собі легковажити, що від нього повстає безпосередня загроза існуванню дворянського землеволодіння, ба, що важніше, повстає загроза цілому існуючому соціяльно-політичному ладові Росії. Уряд став дивитися на виселення великих мас селянських з европейської Росії до азійських пустопорожніх земель, як на клапан безпечности для держави і став з цього клапана всемірно користати. В той час, як за перше двадцятипятиліття від часу звільнення в Росії селян від кріпацької залежности було переселенців до Азії всього біля 300.000 душ, а в десятиліття з 1885 по 1895 рік було всього 161.671 душа, - в одному лише 1896 році було вже переселенців 186.166 душ. П'ятиліття 1896-1900 років дало 932.115 душ переселенців, а десятиліття 1901-1910 років - 3.044.364 душі!... Трьохліття передвоєнне 1911-1913 років дало 813.077 переселенців. Числа, як бачимо, такі, що можуть хоч кому заімпонувати. Слід до того ще тут зазначити, що вищенаведені числа обіймають лише так званих офіційних переселенців, що мали при переселенні усі формально вимагані документи, як напр. "проходні свідоцтва" тощо, натомість сюди не враховано осіб, що з якихбудь причин переселялися на свій страх та ризик і не користали з опіки урядових переселенських органів. Число таких "самовільних" переселенців, очевидно, обіймає не одну сотку тисяч душ.

Західній відтинок Транссибирської залізниці від Урала до Обі проложено було по північному окраї киргиз-казахського степу, який неминуче мусів через це увійти в сферу господарчого впливу залізниці. В пошукуванні наділів, пригідних до оселення кольоністів, уряд мусів нарешті звернути свій зір і на степові простори. Року 1896 зорганізовано було статистичну експедицію до киргиз-казахського степу під проводом Ф.Щербини, пізнішого професора Української Господарської Академії в ЧСР та Українського Університету в Празі. Експедиція ця мала за завдання: а/ виявити основи і форми киргизького землеволодіння; б/ аналізом економічних факторів встановити нормальне середнє господарство, яке могло би забезпечити заможне існування киргизів і в/по природніх умовах різних районів встановити норму земельного забезпечення середнього господарства. Праця цієї експедиції, що протривала кілька років, виявилася дуже плідною та грунтовною і висліди її по-

ложено було в основу цілої наступної переселенської акції уряду в киргиз-казахських степах.

Західний відтинок Транссибірської залізниці від Челябинська до Обі побудовано було та віддано для перевозу переселенців найраніше - тож нічого дивного, що в першому десятилітті інтенсивного переселенського руху /1896-1906 р.р./ більша частина /22/ всіх переселенців до Азії осіла на найближчих до европейської Росії призалізничих теренах киргиз-казахського степу, менша ж частина подалася на дальші простори Сибіру. Після російсько-японської війни та першої російської революції аж до Світової війни при дуже інтенсивному переселенському рухові киргиз-казахські степи стали притягати до себе відсотково вже меншу частину переселенців. Так, за восьмиліття 1906-1913 років із 1.533.927 душ переселенців до Азії осіло в Киргиз-казахському краї 583.646 душ /23/. Всього від 1896 до 1915 року включно осіло переселенців в п'яти областях Киргиз-казахського краю 1.192.616 душ, в тому числі в областях : Акмолінській - 658.397 душ; Тургайській 274,614 душ; Семипалатинській - 136,330 душ; Семиріченській - 65,871 душа, і в Уральській - 57,504 душі.

Вище нами було зазначено, що разом із зростом переселенської хвилі відповідно збільшується й уділ в ній українців, які в часі перед першою Світовою війною складають вже майже дві третини усіх переселенців. Рівно ж вказано нами було й на той характерний факт, що його зауважили й всі російські дослідники, що територіяльний розподіл переселенців в Азії цілковито відповідає географічному розподілові цих виселенців на їх попередній батьківщині. Лісовики-росіяне оселюються й в Азії в північних тайгових країнах, степовики - українці займають полудневі степи.

Відповідно до цієї загальної тенденції, як вказують дані дослідів про місце виходу переселенців, - головна маса селян, що осіла на киргиз-казахських степах, походить з України. Характерною ілюстрацією цього можуть бути дані про переселенців до Акмолінської області з 1907 року, коли на загальне число 55.296 душ переселенців походило з губерній: Харківської 7.315 душ; Полтавської - 6.817; Катеринославської - 4.735; Херсонської - 1.676; Київської - 5.602; Таврійської - 1.897; Чернігівської - 4.701, а разом з 7 губ. України 32.744 душі або 59.2 %. Очевидно, число всіх переселенців-українців цього року було ще більше, бо слід сюди дочислити ще й переселенців-українців з Волині та Поділля, з Куршини та Вороніжчини, з Дону, Кубані та Ставропільщини. Завдяки безустанному припливу великих мас українських переселенців, кольонізаційні терени киргиз-казахських степів, які вже й у часі перепису 1897 року мали виразний український характер, в часі перед Першою Світовою війною осталися цілковито українськими. Російську переважаючу людність тут дістали лише нечисленні міста, головним чином положені понад Сибірською залізницею.

Перша Світова війна та період боротьби поміж большевиками та різними антибольшовицькими формаціями цілковито припинили переселенський рух до Азії і відновлюється він лише з часу остаточного закріплення радянської влади. Дані, які маємо під рукою та які наводимо тут у таблиці А/вказують, що вже від 1924-25 року висота переселенської хвилі стала дорівнювати передвоєнним нормам, але уділ України в переселенському рухові значно ослаб, хоча й виявляє сталу тенденцію зросту.

Рівно ж вказують дані ці й на те, що радянська влада наразі майже зовсім стримала дальшу кольонізацію киргиз-казахських степів, а скерувала переселенську хвилю на терени Сибіру та Далеко-Східнього краю.

Табл. А. Міграція в СССР по матеріялах переселенського руху /Дані НКЗ. РСФСР/

	1924/25 р.	1925/26 р.	1926/27 р.	1927/28р.
Всього було переселенців	111.804	120.008	161.839	195.692
зів тім числі з УСРР	18.741	21.945	43.945	57.713
Місця оселення переселенців				
1. Сибір	70.654	64.262	57.371	86.664
2. Далекий Схід	5.612	13.302	45.755	58.236
3. Казахстан і Киргизстан	22.803	9.194	10.251	8.435

Однак ця затримка в кольонізованні киргиз-казахських степів переселенцями з европейської частини СССР була вислідом не якоїсь принципової позиції уряду в переселенській справі, а лише часовою уступкою большевиків перед вимогами національної політики в Казахстані. Сплянувавши першу пятилітку та перевівши будову Туркестансько-Сибірської залізниці, так надзвичай важливої не лише під поглядом стратегічним та економічним, але й кольонізаційним, - радянська влада рішуче повернула до передвоєнної політики всемірної підтримки селянської кольонізації степових киргиз-казахських просторів. Матеріял для цієї кольонізації радянська влада черпає рівно ж з давнього джерела - з України, змінила лише методи господарчого освоєння кольоністами степу. Замісць незлічимої кількости давніх індивідуальних господарств - українських хуторів, повстають тепер в широму степу велетні господарства - колективи, державні зернові фабрики, де робочу силу творять примусово виселені з України куркулі-петлюрівці. Можна мати сумніви, чи надовго вдержаться в степу встановлені радянською владою колективні форми господарства, однак, цілком певно, що ново спроваджені свідомі національно та політично активні маси українців остаточно завважать на національно-політичній майбутності Киргиз-Казахського Краю - С і р о ї У к р а ї н и.

XIII

Стан заселення Казахського Краю - Сірої України перед періодом колективізації сільського господарства та індустріалізаційними пятилітками характеризують офіційні дані перепису 1926 року наведено в таблиці III і автор запрошує читачів до уважного розгляду цих даних.

В цій таблиці наведено дані, що стосуються до цілого природньо-географічного комплексу середне-азійських киргиз-казахських степових земель, які хоча й поділені нині поміж кількома окремими великими адміністративними одиницями, але розвоєво представляють із себе нерозривну цілість.

Відповідно природньо-історичним особливостям та пристосовуючися до сучасного адміністративного поділу земель, дані про них зведено в девять великих груп - країв.

Перша з них - це В е р х н е Т о б о л ь с ь к и й К р а й, що охоплює собою простір басейнів рік верхнього Уралу і Верхнього Тоболу. Верхне-уральське доріччя це північні землі Оренбурзького коза-

чого війська /24/, що нині адміністративно приділені до Уральського Краю. Землі ці, положені понад верхньою течією Уралу, вже від кількох соток літ закольонізовані козаками і такий виразно козачий характер мають і нині. Киргиз-казахи всюди тут творять вже лише зовсім незначну меншість населення. Землі ці мало мають української хліборобської людности, натомісць сюди скеровується численна московська, переважно робітнича людність в зв'язку з побудованням тут радянською владою кількох великих промислово-економічних осередків, з яких на перше місце висовується славнозвісний Магнитогорськ. Переведення залізниці з Троїцька до Орська відкриває широкі перспективи до густішого закольонізовання степових теренів, віддалених на схід від р.Урала, вже й для української людности. Привільно чорноземне доріччя Верхнього Тоболу творить Кустанайську область з давньою виразно українською перевагою серед загалу людности. За переписом 1926 року українців було тут вже звише ста шестидесяти тисяч, або два рази більше ніж москалів, в той час, коли в часі перепису 1897 року тут нараховано було всього 3.537 українців.

Другу групу земель творить Ішимський Край, що складається нині з двох адміністративних одиниць: Північно-Казахської та Акмолінської областей. Степ понад горішнею течією р.Ішима, такий же привільний та хлібородний, як і над Тоболом, - від часу переведення великої Сибірської залізниці прийняв до себе найбільшу масу переселенців. Оселі кольоністів тут далеко висунулися вже на полудень і в Акмолинському повіті сягають аж верхнього поріччя р.Нури, що впадає до великого озера Денгиза. Коли відчислити від росіян майже сто тисяч сибірських козаків, які заселюють ланцюг станиць т.зв. Соляної лінії на границі з Сибірським краєм, то й тут усюди українці мають чисельну перевагу над росіянами, в дійсності ще значнішу, аніж це показують офіційні числа перепису 1926 р. Росіяне лише в Кокчетавському повіті мають декілька значніших компактних осель старовірів - єдиного економічно такультурно міцного елементу з-поміж росіян-кольоністів.

Третю групу земель творить Іртишський Край. Землі його адміністративно нині розподілені поміж Павлодарською областю Казахської ССР, і Омською та Новосибірською областями та Алтайським краєм. Степ понад р.Іртишом від околиць Омська на півночі до Семипалатинська на полудні з причин мало розвиненої тут сітки шляхів був у 1926 році ще досить слабо закольонізований селянами. Головну масу осілої людности творили тут козаки, оселені в лінії станиць по березі р.Іртиша. Українці, що все ж таки творять більшість осілої людности в Павлодарському повіті, стають все менш численними в напрямку на полудень. Проведення східнього відтинку Туркестансько-Сибірської залізниці від Ново-Сибірська до Семипалатинська, без сумніву, привело нові маси українських кольоністів і до полудневої частини степів над Іртишом. В протиставленні до слабо ще заселених приіртиських околиць, простори на Схід від цієї потужної ріки мають найгустіше населення в Сірій Україні. Це степові землі, що належать адміністративно до Сибірі, - степи Барабинський, Кулундинський та Алейський на вододілі поміж рікою Іртишом та р.Оббю. Степи ці посідають дуже придатні для хліборобства грунти і багаті водою, яка наповнює тут несчисленну кількість малих і великих озер та болот. Заселення цих степів селянами почалося порівнюючи давно і за оволодіння цим тереном ривалізують поміж собою українці та росіяне. Сила української та російської хліборобської людности тут майже рівноважиться, при чому на загал в західній частині переважають українці, в східній - росіяне.

Велику чисельну перевагу в загальному офіційному підсумкові населення цілого Іртишського Краю дає росіянам присутність тут кількох

Таблиця III. Простір і населення Казахстану = Сірої України

Краї, Області, Округи та повіти	Простір кв. клм.	Населення за переписом з 17. XII. 1926 року					Примітки
		всього населення	Киргизказахів	Українців	„Русских“ в тому числі козаків	„Русских“ всього	
I. Верхне-Тобольський Край	**145 616**	**881 839**	**130 294**	**188 440**	**361 801**	**471 242**	[1]) *Челябинської округи* полуднева частина, ройони: 4. Єткульський, 5. Коельський, 6. Катайський, 7. Кочердикський, 10. Усть-Уйський, 12. Чудиновський і 15. Яланський.
1. Троїцька округа	39 700	312 651	6 321	14 374		258 860	
2. Челябинська округа [1])	14 900	149 132	188	11 010		102 935	
3. Звіриноголовський район Курганської округи	1 000	30 720	374	2 212		26 786	[2]) *Атбасарського повіту* північна частина, волості: 1. Атбасарська, 4. Пролетарська, 5. Свободна, 6. Совітська, 7. Соціялістична, 8. Тасуткульська і місто Атбасар.
4. Кустанайська округа	90 016	389 336	123 411	160 844		82 661	
II. Ішимський Край	**260 000**	**1 141 626**	**362 642**	**312 036**	**100 000**	**393 241**	[3]) *Акмолінський повіт* без волостей: 3. Аксанкай-
1. Сир-Дарінська губернія [20])	358 938	735 465	595 873	8 364		43 089	[18]) *Чимкентський повіт* без волостей: 7. Томинської і 10. Чаяновської.
2. Кара-Калпакська А. Область	124 000	304 541	164 571	621		4 928	[19]) *Ауліє-Атинський повіт* без волостей: 9. Нижнєталаської, 11. Тарахтинської і 12. Чуйської.
VIII. Тургайський Край	**356 616**	**217 097**	**207 488**	**1 385**		**6 898**	[20]) *Сир-Дарінська губернія* без повітів: частини [18]) Чимкентського повіту, і частини Ауліє-Атинського [19]) повіту.
1. Наурзумська волость Тургайської округи		17 562	16 121	928		410	
2. Актюбинський степ [21])	356 616	200 535	191 367	457		6 488	[21]) *Актюбинська губернія* без повітів Актюбинського, частини Темирського та частини Тургайського.
IX. Сари-Суйський Край	**246 660**	**91 499**	**85 932**	**2 304**		**2013**	[22]) *Акмолінська губернія* без повітів: Петропавловського, Кокчетавського, частини Атбасарського [2]), і частини Акмолінського [3]).
1. Акмолінська губернія [22])	246 660	69 926	68 162	302		873	
2. Каркарали і Аксаринська волость Семипалатинської губ.		21 573	17 770	2 002		1 140	
Разом Казахстан = Сіра Україна	**2511 907**	**8524080**	**3283 941**	**1398858**	**728144**	**2967060**	
		100%	39,2%	16,4%	8,5%	34,8%	

чого війська /24/, що нині адміністративно приділені до Уральського Краю. Землі ці, положені понад верхньою течією Уралу, вже від кількох соток літ закольонізовані козаками і такий виразно козачий характер мають і нині. Киргиз-казахи всюди тут творять вже лише своїм незначну меншість населення. Землі ці мало мають української хліборобської людности, натомість сюди скеровується численна московська, переважно робітнича людність в зв'язку з побудованням тут радянською владою кількох великих промислово-економічних осередків, з яких на перше місце висовується славнозвісний Магнитогорськ. Переведення залізниці з Троїцька до Орська відкриває широкі перспективи до густішого закольонізовання степових теренів, віддалених на схід від р.Урала, вже й для української людности. Привільне чорноземне доріччя Верхнього Тоболу творить Кустанайську область з давньою виразно українською перевагою серед загалу людности. За переписом 1926 року українців було тут вже звише ста шестидесяти тисяч, або два рази більше ніж москалів, в той час, коли в часі перепису 1897 року тут нараховано було всього 3.537 українців.

Другу групу земель творить І ш и м с ь к и й К р а й , що складається нині з двох адміністративних одиниць: Північно-Казахської та Акмолінської областей. Степ понад горішнею течією р.Ішима, такий же привільний та хлібородний, як і над Тоболом, - від часу переведення великої Сибірської залізниці прийняв до себе найбільшу масу переселенців. Оселі кольоністів тут далеко висунулися вже на полудень і в Акмолинському повіті сягають аж верхнього поріччя р.Нури, що впадає до великого озера Денгиза. Коли відчислити від росіян майже сто тисяч сибірських козаків, які заселюють ланцюг станиць т.зв. Соляної лінії на границі з Сибірським краєм, то й тут усюди українці мають чисельну перевагу над росіянами, в дійсності ще значнішу, аніж це показують офіційні числа перепису 1926 р. Росіяне лише в Кокчетавському повіті мають декілька значніших компактних осель старовірів - єдиного економічно такультурно міцного елементу з-поміж росіян-кольоністів.

Третю групу земель творить І р т и ш с ь к и й К р а й . Землі його адміністративно нині розподілені поміж Павлодарською областю Казахської ССР, і Омською та Новосибірською областями та Алтайським краєм. Степ понад р.Іртишом від околиць Омська на півночі до Семипалатинська на полудні з причин мало розвиненої тут сітки шляхів був у 1926 році ще досить слабо закольонізований селянами. Головну масу осілої людности творили тут козаки, оселені в лінії станиць по березі р.Іртиша. Українці, що все ж таки творять більшість осілої людности в Павлодарському повіті, стають все менш численними в напрямку на полудень. Проведення східнього відтинку Туркестансько-Сибірської залізниці від Ново-Сибірська до Семипалатинська, без сумніву, привело нові маси українських кольоністів і до полудневої частини степів над Іртишом. В протиставленні до слабо ще заселених приіртиських околиць, простори на Схід від цієї потужної ріки мають найгустіше населення в Сірій Україні. Це степові землі, що належать адміністративно до Сибірі, - степи Барабинський, Кулундинський та Алейський на вододілі поміж рікою Іртишем та р.Оббю. Степи ці посідають дуже придатні для хліборобства грунти і багаті водою, яка наповнює тут несчисленну кількість малих і великих озер та болот. Заселення цих степів селянами почалося порівнюючи давно і за оволодіння цим тереном ривалізують поміж собою українці та росіяне. Сила української та російської хліборобської людности тут майже рівноважиться, при чому на загал в західній частині переважають українці, в східній - росіяне.

Велику чисельну перевагу в загальному офіційному підсумкові населення цілого Іртишського Краю дає росіянам присутність тут кількох

Таблиця III. Простір і населення Казахстану = Сірої України

Краї, Області, Округи та повіти	Простір кв. клм.	Населення за переписом з 17. XII. 1926 року: всього населення	Киргизказахів	Українців	„Русских“: в тому числі козаків	„Русских“: всього
I. Верхне-Тобольський Край	**145 616**	**881 839**	**130 294**	**188 440**	**361 801**	**471 242**
1. Троїцька округа	39 700	312 651	6 321	14 374		258 860
2. Челябинська округа [1])	14 900	149 132	188	11 010		102 935
3. Звіриноголовський район Курганської округи	1 000	30 720	374	2 212		26 786
4. Кустанайська округа	90 016	389 336	123 411	160 844		82 661
II. Ішимський Край	**260 000**	**1 141 626**	**362 642**	**312 036**	**100 000**	**393 241**
1. Петропавловський повіт		407 401	90 258	96 938		192 668
2. Кокчетавський повіт		363 639	96 291	103 512		137 155
3. Атбасарський повіт [2])		111 293	42 232	45 538		20 865
4. Акмолінський повіт [3])		259 293	133 861	66 048		42 553
III. Іртишський Край	**224 248**	**2 342 476**	**116 796**	**636 990**	**140 000**	**1 407 898**
1. Омська округа [4])	47 118	633 703	23 586	150 930		379 460
2. Барабинська округа [5])	35 000	222 861	3 345	50 106		157 671
3. Новосибірська округа [6])	15 000	74 681	24	21 680		49 063
4. Славгородська округа	43 130	433 522	9 590	202 748		175 156
5. Каменська округа [7])	20 000	354 992	678	67 560		276 322
6. Барнаульська округа [8])	16 000	161 676	—	19 626		137 280
7. Рубцовська округа [9])	18 000	252 032	1 333	56 240		185 841
8. Павлодарський повіт [10])	30 000	209 009	78 240	68 100		47 105
IV. Семипалатинський Край	**407 279**	**1 079 604**	**618 625**	**70 131**	**71 228**	**350 412**
1. Семипалатинський повіт [11])	120 000	254 328	74 799	30 104		125 316
2. Усть-Каменогорський повіт		220 664	61 113	24 158		128 655
3. Бахтарминський повіт		124 453	38 600	9 446		72 598
4. Зайсанський повіт [12])		91 322	60 670	4 496		21 825
5. Семипалатинський степ [13])	387 279	388 837	383 443	1 927		2 018
V. Семиріченський Край	**298 550**	**945 793**	**522 492**	**87 910**	**55 115**	**169 525**
1. Алма-Атинський повіт [14])	140 000	247 940	121 548	16 564		66 420
2. Талди-Курганський повіт [15])		87 976	48 925	15 946		19 548
3. Лепсинський повіт [16])		175 402	84 201	42 551		43 564
4. Джетисуйський степ [17])	143 550	300 954	255 348	2 376		8 854
5. Каракольський кантон Киргизької ССР.	15 000	133 521	82 470	10 473		31 139
VI. Чуйський Край	**90 000**	**784 140**	**479 228**	**90 677**		**117 814**
1. Чуйська округа	15 000	75 573	53 071	11 445		5 584
2. Фрунзенський кантон	35 000	129 066	10 289	34 376		66 305
3. Чуйський кантон		85 151	79 902	2 172		2 285
4. Таласький кантон		72 727	55 655	7 807		4 343
5. Чимкентський повіт [18])	40 000	235 823	142 893	20 109		21 721
6. Ауліє-Атинський повіт [19])		185 800	137 418	14 768		17 576
VII. Сир-Даріньский Край	**482 938**	**1 040 006**	**760 444**	**8 985**		**48 017**
1. Сир-Даріньска губернія [20])	358 938	735 465	595 873	8 364		43 089
2. Кара-Калпакська А. Область	124 000	304 541	164 571	621		4 928
VIII. Тургайський Край	**356 616**	**217 097**	**207 488**	**1 385**		**6 898**
1. Наурзумська волость Тургайської округи		17 562	16 121	928		410
2. Актюбинський степ [21])	356 616	200 535	191 367	457		6 488
IX. Сари-Суйський Край	**246 660**	**91 499**	**85 932**	**2 304**		**2013**
1. Акмолінська губернія [22])	246 660	69 926	68 162	302		873
2. Каркарали і Аксаринська волость Семипалатинської губ.		21 573	17 770	2 002		1 140
Разом Казахстан = Сіра Україна	**2511907**	**8524080**	**3283941**	**1398858**	**728144**	**2967060**
		100%	39,2%	16,4%	8,5%	34,8%

[1]) *Челябинської округи* полуднева частина, ройони: 4. Єткульський, 5. Коельський, 6. Катайський, 7. Кочердикський, 10. Усть-Уйський, 12. Чудиновський і 15. Яланський.

[2]) *Атбасарського повіту* північна частина, волості: 1. Атбасарська, 4. Пролетарська, 5. Свободна, 6. Совітська, 7. Соціялістична, 8. Тасуткульська і місто Атбасар.

[3]) *Акмолінський повіт* без волостей: 3. Аксанкайганської, 11. Кургалджинської і 17. Сарисуйської.

[4]) *Омська округа,* полуднева частина, без волостей: 4. Єланської, 10. Крутинської, 13. Називаєвської, 17. Саргатської, 20. Тюкалинської та міста Тюкалинська.

[5]) *Барабинської округи* полуднева частина, волості: 1. Баклушевська, 5. Казанська, 6. Купинська, 11. Нижне Карагатська, 14. Татарська, 17. Юдинська та місто Татарське.

[6]) *Новосибірської округи* західня частина, волості: 7. Індерська і 18. Ужанихинська.

[7]) *Каменська округа* без волостей: 2. Бишковської, 11. Спиринської і 12. Сугунської.

[8]) *Барнаульської округи* полуднева частина, волості: 1. Алейська, 4. Боровська, 8. Мамонтовська, 12. Чистюпська і місто Алейське.

[9]) *Рубцовської округи* західня частина, волості: 4. Локтевська, 6. Поспілихинська, 7. Рубцовська, 8. Угловська, 9. Чаришська, 10. Шипуновська і місто Рубцовка.

[10]) *Павлодарський повіт* без волостей: 1. Аккелинської, 2. Аккульської, 3. Аксуйської, 4. Алкагульської, 9. Кизил-Караганської, 10. Кизилтавської і 22. Четирдикської.

[11]) *Семипалатинський повіт* без волостей: 4. Досовської, 6. Кзилтанської, 9. Луначарської і 10. Мендешевської.

[12]) *Зайсанський повіт* без волостей: 1. Досовської, 2. Кзилтасовської, 5. Кульджаковської і 9. Тарбагатайської.

[13]) *Семипалатинський Степ* — Семипалатинська губернія без повітів: Частини [10]) Павлодарського, Частини [11]) Семипалатинського, Усть-каменогорського, Бахтарминського, Частини [12]) Зайсанського і частини Каркаралинського.

[14]) *Алма-Атинський повіт* без волостей: 2. Балхашської, і 4. Кзилсюгатинської.

[15]) *Талди-Курганського повіту* східня частина, волості: 5. Єскилдинська, 8. Копальська, 9. Кучалинська, 11. Луговська, 12. Троїцька і місто Копал.

[16]) *Лепсинський повіт* без волостей: 1. Аягузської, і 2. Коклектинської.

[17]) *Джетисуйська губернія* без: Чуйської округи, частини [14]) Алма-Атинського повіту, частини [15]) Талди-Курганського повіту, і частини [16]) Лепсинського повіту.

[18]) *Чимкентський повіт* без волостей: 7. Томинської і 10. Чаяновської.

[19]) *Ауліє-Атинський повіт* без волостей: 9. Нижнеталаської, 11. Тарахтинської і 12. Чуйської.

[20]) *Сир-Даріньска губернія* без повітів: частини [18]) Чимкентського повіту, і частини Ауліє-Атинського [19]) повіту.

[21]) *Актюбинська губернія* без повітів Актюбинського, частини Темирського та частини Тургайського.

[22]) *Акмолінська губернія* без повітів: Петропавловського, Кокчетавського, частини Атбасарського [2]), і частини Акмолінського [3]).

міст , з поміж яких один лише Омськ мав 136.251 душ росіян. -Полуднево-сибірські степові землі, що займають, порівнюючи з рештою киргиз-казахських степів, невеликий простір, а мали у 1926 році згідно нашому вирахованню до 800 тисяч душ української людности, сталися у двадцятих роках центром культурно-національного життя цілої Сірої України. Тут найвиразніше виявлялися національно-політичні українські домагання, тут організовано було українське шкільництво, просвітній рух, преса тощо. Звідсіля найчастіше доходили до нас всякі звістки про життя українців у середне-азійських степах.

Ч е т в о р т у групу земель творить С е м и п а л а т и н с ь к и й К р а й, що обіймає доріччя Верхнього Іртиша та степ поміж Іртишом і озером Балхаш. Гористий край над верхнім Іртишом та Бахтармою, де знаходиться багато догідних хліборобських теренів у затишних, розкішних долинах поміж горами, мав у 1926 році осілу людність переважно козачу, однак і українців тут знаходилося вже поважна кількість, в кожному разі не менша, аніж кольоністів-росіян. Великі рудні багацтва цього краю, що досі не були ще належито експльоатовані через віддаленість краю від густо заселених околиць та залізничих шляхів, з переведенням "Турксиба", від якого відходить залізнича віднога з Семипалатинська на Бахтарму, без сумніву спричинилася до притягнення до себе багато робочих рук із сусідніх частин Сибіру. Тут також лежить важливий торговельний шлях до західньої Монголії - на Кобдо, Улясютай; чи з розвитком життя Бахтарминсько-Зайсанський край рівно ж буде в переважаючій кількості закольонізований українцями, ще трудно рішити. Збільшення тут числа українців з 2.316 у 1897 році до семидесяти тисяч душ у 1926 році, здається промовляло би за тим.

Просторий степ напівдень від міста Семипалатинська до Озера-моря Балхаша, перед переведенням через нього Туркестансько-Сибирської залізниці був абсолютною доменою казахів. Українців і москалів була тут лише зникома меншість пару тисяч душ. Проведення "Турксиба", без сумніву, притягнуло сюди великі маси хліборобських осельників, однак, в якій кількості і в якому національному складі, нині ми ще не можемо докладно встановити.

Пята група земель творить С е м и р і ч е н с ь к и й К р а й, що обіймає весь простір від озера Балхаш на півночі до озера Іссик-Куль на півдні. Приплив сюди переселенців-селян до першої світової війни відбувався слабше, порівнюючи з припливом до північних киргиз-казахських степів, тому то й автохтонна киргиз-казахська людність у 1926 році творила тут абсолютну більшість серед загалу людности; одначе, й тут кольоністи-европейці були вже в поважній кількості - третини всього населення.

Туркестансько-Сибірська залізниця, прошла в більшій частині своєї довжини якраз через смугу, заселену европейськими кольоністами, та з'єднала її в одну цілість із згаданими вище закольонізованими теренами на півночі киргиз-казахських степів. Завершення кольонізаційного окруження киргиз-казахських степів - це, без сумніву, найважніший вислід будови "Турксиба", який має для Совітів не лише тимчасове стратегічне, але й стало національно-політичне значення.

Терени Семиріччя, що попередньо були з комунікаційного погляду тяжко доступні, через "Турксиб" дістали можність легкого припливу більших мас кольоністів, аж з двох сторін: від північного-заходу, з Европи по Оренбурзько-Ташкентській залізниці і далі через

Чимкент - Фрунзе, та від північного сходу, з Сибіру через Ново-Сибірськ-Барнаул-Семипалатинськ до Алма-Ата /Вірного/. Очевидно, радянська влада скерувала сюди ті елементи з-поміж людности европейської частини СССР, які найбільше здібні пристосуватися до місцевих обставин кліматичних та господарчих. Такими за попередній час виявили себе власне українці, число яких затридцятиліття поміж переписами 1897 і 1926 р.р. зросло шестикратно, в той час як людність російська некозача зросла тут лише /трикротно, а людність козача лише двокротно. Слід при цьому ще зазначити, що серед сільської людности усюди тут переважають українці, в той час як міста притягають до себе переважно росіян.

Совітська влада у минулих тридцятих роках широко розбудувала тут плянтації бавовни, на які стягнула з уральсько-оренбурзьких степів півмілійонову масу казахів.

Шоста групаземель - Ч у й с ь к и й К р а й , що обіймає доріччя Чу та північні підгіррря Тяньшаню, по складу своєї людности та по характеру осельчих процесів цілком подібний до Семиріччя. До складу Чуйського Краю входять такі нинішні адміністративні одиниці: а/ Джамбульська область, б/Фрунзенський, Чуйський та Таласький кантони Киргизької ССР.,

Сьому групу земель творить обширний і пустельний С и р - Д а р ї н с ь к и й К р а й. Господарче життя тут скупчується лише в безпосередній близькости водних і залізничих магістралей, натомісць безводні пісчані простори поміж Сир-Дар'єю та Аму Дар'єю є абсолютною пустелею. Численні міста краю притягають до себе багато московської урядничої та промислової людности.

Восьму групу - Т у р г а й с ь к и й К р а й , творять землі в доріччах рік Тургая та Іргиза. До останнього часу за віддаленістю від залізничих шляхів цей край майже не мав осілої хліборобської людности. Проведення через нього залізничого сполучення поміж вугільним басейном Карсакпая і залізорудним районом Магнітогорська без сумніву спричиниться до відкриття краю для хліборобського та промислового заселення.

Останню, девяту групу творить С а р и - С у й с ь к и й К р а й , що охоплює землі басейну ріки Сари-Су та центральної Казахської Верховини. Цей край до часу відкриття в ньому багатющих покладів руд, кольорових металів та камяного вугілля був найбільш пустельним в цілому Казахстані. Нині завдяки зорганізованню совітською владою видобуття копальняних багацтв та створенню фабрик і заводів, де видобуті сирівці підлягають промисловій обрібці, край швидко заселюється. Повстають, як гриби по дощі, оселі й міста, людність яких зростає в надзвичай швидкому темпі. Згадати б лише таке, нині більш ніж стотисячне місто, як Караганда, що у 1926 році була лише малесенькою оселею з парою сотен душ. Новопроведені залізниці пересікли край вздовж і впоперек і сполучили важливі економічні центри із трансібірською залізницею на півночі, озером Балхаш і "Турксибом" на півдні і Аральським морем та Оренбурзько-Ташкентською залізницею на заході.

XIУ

До вищезазначених країв Сірої України, за складом населення по перепису 1926 року та за адміністративною приналежністю до Казахської ССР, долучалися й землі на захід від Мугоджарського хребта і Аральського моря, що віддавна були в сфері володінь Уральського

і Оренбургського Козачих Військ. Таблиця IУ подає числові дані, що характеризують стан людности тут запереписом 1926 року. Бачимо в тому часі абсолютну перевагу на степових територіях Уральського Козачого Війська казахської людности. Перевага ця, одначе, дуже скоро після перепису цілковито зникла, бо в кінці двадцятих і на початку тридцятих років майже всіх казахів совітська влада виселила в південні частини Казахстану. Опираючися на цьому, а також на природньо-географічних і економічних підставах, ми вважаємо, що зазначені оренбурзько-уральські землі слід виключити із складу територіяльного комплексу С і р о ї У к р а ї н и та включити в комплекс земель К о з а ч ч и н и.

Т а б л и ц я IУ

Простір і населення земель Уральського і Оренбургського Козачих Військ /Західня частина сучасної Казахської ССР/.

Краї, області, округи та Повіти	Простір квадрат. кільом.	Населення за переписом з 17.XII.1926 Всього населення	Казахів	Українців	"Русских" Всього	В тому числі козаків
I. ЗЕМЛІ УРАЛЬСЬКОГО Козачого Війська	657.958	1.024.361	713.206	113.278	166.365	98.838
1. Уральський повіт		123.931	18.670	17.110	82.397	
2. Ілекський повіт	75.000	37.496	26.176	7.306	2.573	
3. Гурївський повіт/1/		42.036	20.508	16	20.303	
4. Уральський степ/2/	210.797	434.558	402.600	1.013	22.115	
5. Адаївська округа /Усть-Урт/	287.161	135.555	132.687	805	2.063	
6. Актюбинський повіт	85.000	207.917	85.192	79.653	32.150	
7. Темирський пов./3/		42.868	27.373	7.375	4.764	
II. ЗЕМЛІ ОРЕНБУРГСЬКОГО Козачого Війська	67.969	773.254	21.225	112.108	527.954	285.900
1. Оренбургський пов.	30.551	424.985	10.112	50.163	299.326	
2. Кащиринський пов.	9.971	170.945	17	20.580	137.136	
3. Орський повіт	20.976	98.335	11.064	26.495	53.968	
4. Частини приділені до Башкирської А.О.	6.471.	68.989	32	14.870	37.524	
Разом	725.927	1.797.615	734.431	225.386	694.319	384.738

П р и м і т к и : 1/Г у р ї в с ь к о г о повіту приуральскі волості: 2/Доссорська, 4/Кара-Сумарська, 8/Редутська, 12/Тополинська, м. Гурїв та м.Доссор.

2/ У р а л ь с ь к а губ. без повітів: Уральського, Ілекського та частини Гурївського.

3/ Т е м и р с ь к о г о повіту північна частина, волості; 2/Джурунська, 4/Калмак-Кирганська, 7/Перелюбовська, 8/Темир-Уркачевська, 9/Темирська, 12/Ембо-Темирська, м.Темир, м.Емба і смугазалізниці.

XV

Двадцятиліття від перепису 1926 року до наших днів було часом дальших, надзвичай важливих змін як у господарчих, так і в демографічних стосунках - Сірої України. В цьому часі передбачаючи політичні конфлікти в Европі і ураховуючи те, що господарчо найбільш розвинена Европейська частина СССР неминуче станеться театром військових дій, совітська влада спланувала і енергійно перевела перенесення важливих економічних центрів з Европи до Азії.

За черговими пятилітками в Казахській ССР розбудовано: 1/центр нефтяного промислу "Нового Баку" на каспійському побережі побіля устя рік Урала і Емби; 2/центр залізнорудний в околиці Магнітогорська; 3/центр Мідянорудний і інших кольорових металів в околиці Караганди; 4/центр вугільний в околиці Карасакпай; 5/центр бавовняний на підгір'ях Тяньшаню вздовж новопобудованої Туркестансько-Сибірської залізниці.

Сталося це можливим тим більше, що Казахстан по багатству кольорових металів займає в СССР перше місце. За обрахунками з 1934 року запаси міді тут виносили 9,8 мілійонів тон /57,4 % всіх запасів СССР./; запаси олова на 2.04 мілійонів тон /56,3 % запасів СССР/; цини на 4,4 мілійонів тон /49,8 %/. Казахстан , окрім сего, посідає нікель, вольфрам, молібден, арсен, манган, фосфорити, селітру і ріжні мінеральні солі. Запаси вугля Казахстану /передовсім Караганда,- так званий "третій по Донецькім і Кузнецькім, Всесоюзний басейн"/ сягають 51.360 мілійонів тон, а запаси нафти около 1.000 мілійонів тон.

Завдяки інтенсивній розбудові промислу кількість робітників у Казахській ССР зросла з 120.000 у 1914 році до одного мілійона душ у 1939 році /25/.

Рахуючися з можливостями тимчасової втрати хлібних ресурсів, черпаних з УССР, совітська влада виявила максімальну увагу рівнож і до поширення хліборобства в Казахстані.

В часі поміж двома світовими війнами площазасівів у Казахстані збільшилося чотирьохкратно. У 1939 році в Казахській ССР площа засівів виносила 6.107 тисяч гектарів; коней було 639 тисяч; рогатої худоби 3.820 тисяч; овечок 3.494 тисяч; машинотракторних станцій 308; тракторів було в руху від 24 до 29 тисяч, комбайнів 11 тисяч.

Розвиток хліборобства в Казахстані відбувався на основі дуже інтенсивного припливу сюди нових осельників-хліборобів, що прибували до Казахстану переважно зі земель УССР та Підкавказя. За час від 1926 року до другої світової війни прибуло до Казахстану щонайменше три мілійони нових осельників і, напевно, не менша кількість прибула їх сюди в часі війни в наслідок масової евакуації людности зі совітської України і Білорусі.

Нині автохтонна Казахська людність, що понесла неспівмірно великі втрати в часі війни, ледві чи творить і третину загалу людности, а розвиток життя в умовах совітського режіму неухильно веде до дальшого зменшення удільної ваги цих колишніх виключних володарів безмежних просторів Казахстану. Єдиним порятунком життя і гарантією вільного розвитку казахів є якнайскорше відділення їх від Совітського Союзу та створення дійсно самостійної держави. Своїми слабими силами казахи, очевидно, цього ніколи не доконають, однак, при порозу-

мінні та рівнорядній співчинности з іншими загроженими московським імперіялізмом народностями Казахстану, а в першу чергу в порозумінні з українцями, цю ціль вповні можна осягнути.

XVI

Наведений вище короткий розбір статистично-демографічних даних та розважання над сукупністю національно-політичних проблем Середньої Азії приводить до слідуючих висновків загального характеру.

1/ Увесь терен киргиз-казахських степів, який ми тут позначаємо загальною назвою С і р о ї У к р а ї н и , підлягає нині неминучому твердому процесові заміни форм культурно-господарчої чинности людности, що його заселює, при одночасній зміні і національного складу цієї людности. Кочовники-автохтони киргиз-казахи уступають тут своє життєве місце хліборобам-европейським кольоністам. Неможливо собі й уявити нині силу, що могла би спинити цей процес, остільки є він явищем цілковито натуральним, опортим на неухильних законах еволюції місцевого життя.

2/ З-поміж европейських кольоністів перевагу в Сірій Україні дістають ті елементи, які мають найбільшу здібність господарчого пристосовання своїх високих европейських господарчих форм чинности до місцевих природньо-кліматичних умов і мають найбільшу трудову витримку та культуру. Таким власне елементом, безсумніву, є українське селянство, що, без огляду на несприятливу супроти нього урядову політику зайняло вже майже виключно рішаючий про цілу майбутність краю варштат хліборобської праці. З українцями щодо тривалого кольонізаційно-хліборобського опанування краєм не можуть конкурувати ні протеговані колись царським урядом козаки, ні протеговані нині радянським урядом російські селяне та робітники.

3/ Чисельну силу українців на Сірій Україні, яка за офіційними даними 1926 року виявляється в мілійон чотириста тисяч душ, слід оцінювати в тому часі щонайменше в д в а з п о л о в и н о ю м і л і й о н и д у ш ; п р и о д н о ч а с н і й к і л ь к о с т і росіян у п і в т о р а м і л і й о н и д у ш , т а к о з а к і в т р и ч в е р т и м і л і й о н а д у ш . У загальній сумі населення девяти мілійонів душ - киргиз-казахів числилося лише три з чвертю мілійона. Приріст числа української людности в краю кількакротно перевищував приріст інших народностей, що мусить привести з часом до остаточного усталення переважаючого українського національного характеру краю. По другій Світовій війні кількість українців у Сірій Україні слід оцінювати сумою не меньшою 6 мілійонів душ, або біля половини всієї людности Сірої України.

4/ Негативні якості сучасного положення української людности в Сірій Україні, що походять з низького стану її національної свідомости та одностороннього суспільного уверствовання, нейтралізуються для майбутности тривким ув'язанням української маси з тереном та видатною консервативністю її національного побуту. Росіяне, які тримають нині в руках політичний провід в краю, це переважно осельники міст, що не посідають тут тривалого варштату праці й не зв'язані через це міцно з тереном. Кожна політична буря легко може їх зірвати з місця та гнати, як те перекотиполе, по цілому киргиз-казахському степу, та й далі поза цей степ.

5/ Переселенський рух українців до Сірої України, подібно, як і майже всі історичні переселенські рухи українського народу, - з'явище цілковито стихійне, продиктоване головно тяжким соціяльним та економічним положенням українських мас. Моменти національно-політич-

ного характеру в справі здобуття українським народом осельчих теренів досі, на протязі цілого періоду національного летаргу України, були неактуальними, однак нині, з моментом скристалізовання української національно-державної ідеї, можуть і мусять виступити на перший плян. Українці в Сірій Україні, повинні вважати себе не за інтрузів, а за правних співгосподарів і мусять мати виразний та активний місцевий національно-політичний програм. Таким програмом може бути лише державно-політична незалежність Сірої України, оперта на федеративному з'єднанні з державною метрополією - Україною та на сердечному порозумінні з сусідніми державами, загроженими російським імперіялізмом. Час та обставини реалізації цього програму можуть бути змінними, але незмінною все мусить бути воля української людности Сірої України до вільного, незалежного життя.

6/ Внутрішніми основами незалежної державности Сірої України - можуть і мусять бути перш за все українці, яко елемент політично і культурно ініціятивний, по-друге, киргиз-казахи, яко елемент автохтонний, і, по-третє, евентуально козаки, яко елемент рівнорядно з першими зацікавлений в утриманні своєї самобутности та охороні її від нівеляційних зазіхань москалів. Гармонійний уклад та взаємне достосовання прав та життєвих потреб цих трьох національних елементів може цілковито забезпечити життєздатність та внутрішню міць державі Сірої України.

7/ Справа незалежної державности Сірої України, не займає в сучасній міжнародній політиці якогобудь помітного місця і не викликає жадного зацікавлення з боку світових потуг. Сусідні з Сірою Україною та Туркестаном держави - Персія, Афганістан та Хіни - не проявляють зовсім назовні своєї політичної активности і самі служать нині об'єктом для експансії европейських великодержав. До справи усунення з Середньої Азії панування росіян певний інтерес могла би виявити лише Англія, одначе загрозу своїм азійським володінням з боку Росії большевицької чи якої будь іншої Англія досі собі виразно легковажить.

8/ Визвольна боротьба Сірої України супроти Росії, в силу необхідности в слушний час мусітиме вестися виключно її власними силами, та ж життєвою необхідністю для Сірої України є міцне зв'язання її з системою народів - держав, загрожених російським імперіялізмом. У такому союзі, при одночасності й скоординованості акції, Сіра Україна має повні шанси на перемогу. Географічне положення Сірої України покладає на неї важливі завдання служити міцним зв'язком поміж европейською та азійською частиною союзу. Сіра Україна цілковито прикриває собою від російського удару з півночі комплекс земель Туркестану, чим дає їм повну можливість спокійної внутрішньої консолідації. Сіра Україна творить широке та глибоке запілля для волзько-камського комплексу народів Ідель-Урала і прикриває із сходу землі европейської Козаччини, через яку проходить безперервна смуга українських осель аж до Української Метрополії.

9/ Втілення Сірої України до складу Туркестанської держави, як того хотіли би деякі прихильники пантуранської ідеї, мусить вважатися за річ недопустиму, як з огляду на інтереси української людности, так і з огляду на інтереси властиво туркестанські. Великі маси українців, козаків та росіян, удалені разом з територією Сірої України до Туркестанської держави, стали би в ній елементом цілковито чужорідним та згубно деструктивним. Сама спроба переведення подібного з'єднання Сірої України з Туркестаном, без сумніву, викликала би тут завзятий опір великої частини населення та жорстоку внутрішню боротьбу, що мала би фатальні наслідки як для Сірої України, так і для Туркестану.

10/ З хвилею упадку большевицького режіму на теренах сучасного СССР неминуче мусить повстати могутній поворотний рух на Україну населення, примусово виселеного большевиками до Азії. Рух цей, не дивлячися на свою цілковиту натуральність та законність, все ж містить в собі велику небезпеку внесення ще більшого заколоту у внутрішні стосунки Матірної України, і без того надзвичай заплутані большевицькою національною та земельною політикою.

Для інтересів загально-українських корисним було би посильно стримати оцю поворотну переселенську хвилю та перевести акцію вже сталого оселення в Азії українських кольоністів, як давніших, так і недавніх. Слід рахуватися з тим, що впорядковання стосунків у Матірній Україні неминуче мусить привести до виселення з Метрополії та забезпечення варштатом праці в дочерніх осельчих державах великих мілійонових мас нових переселенців. Сіра Україна найближче положена та господарчо найдогідніша, очевидно, прийме до себе головну масу цих переселенців.

11/ Сіра Україна, будуючи свою незалежну державність, потрібуватиме великих кадрів провідної української інтелігенції. Придніпрянська Україна ледві чи зможе ці кадри скоро Сірій Україні уділити, а тому обов'язок у свій час вислати їх до Сірого Клину мусять перейняти на себе західньо-українські землі. Галичане та буковинці мусять вже нині всебічно вивчати Сіру Україну та мусять приготовлятися до сповнення там великої національно-культурної місії. Скільки би ні випродуковалося української інтелігенції, її все буде замало, щоб задовольнити вимоги будівництва Великої Державної Оселі Великої Української Нації.

-----oooOooo-----

Примітки

/1/ ТИМІШ ОЛЕСІЮК, Доктор. - Українські колоніяльні землі.- "Табор", Воєнно-Літературний і Науковий Журнал, Каліш-Варшава: а/ч.17,1932, ст.47-69; б/ч.18, 1932,ст.76-111; в/ч.20, 1933,ст.48-51; г/ч.21, 1934,ст.38-46; д/ч.22, 1934,ст.33-46.

/2/ ТИМІШ ОЛЕСЕВИЧ. - Статистичні таблиці українського населення СССР за переписом 17 грудня 1926 року. Праці Українського Наукового Інституту. Том II.Серія статистична, книга 2. Варшава 1930, 128 сторн. ін фоліо. Текст в мовах: українській, польській та французькій.

/3/ УКРАЇНСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ БЮРО: I. Річник перший з календарем на рік 1933. Видання Української Секції Славянського Товариства Мистецтва і Культури. Варшава 1933, ст.138.-II.Другий річник на рік 1934. Варшава, ст.174.- III. Український Статистичний річник, 1935. Варшава-Краків-Львів, ст.272.- IУ. Український Статистичний Річник, 1936-1937.Наукове Товариство ім.Т.Шевченка у Львові, Варшава-Львів 1938, ст.306.

/4/ ГЕОГРАФІЯ українських і сумежних земель. Том I. Загальна Географія. Опрацював і зредагував Др. ВОЛОДИМИР КУБІЙОВИЧ, доцент Ягайлонського Університету. Львів 1938, ст.512 ін 8°. Друге видання, Краків 1943.

/5/ АТЛЯС УКРАЇНИ під загальною редакцією Доц. Дра В. КУБІЙОВИЧА. 151 кольорових карт, 132 діяграмів, 48 ст. тексту. Український Видавничий Інститут. Львів 1938, ін 4°.

/6/ ДР Тиміш ОЛЕСЕВИЧ.-Мапа Соборної України і сумежних заприязнених Країн. Женева 1946 /31x21/, сторн.14 тексту і мапа розм.56x84 ст., мірило 1 : 6.000.000. Вид. Українського Суходолового Інституту ч.12.

/7/ Природній приріст, цеб-то надвишка народжень над смертями, був на тисячу душ населення України такий: 1896-1900- 20,3; 1901-1905- 18,0; 1906-1910 - 16,0; 1924 - 24,2; 1925 - 23,5; 1926 - 24,0; 1927 - 22,5; 1928 - 21,3. В цій справі див. А. ХОМЕНКО: Населення України 1897-1927 р.р., Харків 1927.

/8/ Инж. Л. БИКОВСЬКИЙ - Україна над океаном. 3-те вид., Франкфурт/М. 1946. Вид. Укр. Океанічного Інституту ч.11.

/9/ Л. БИКОВСЬКИЙ - Шостилітня діяльність Укр. Суходолового, Морського та Океанічного Інститутів, 1940-1946. Женева, 1946. /31x22/ 7 сторн. Вид. Укр. Морського Інституту ч.45.

/10/ Числові дані подано на основі: 1/статті М. КРАСИЛЬНИКОВА - Переселение в 1925 и 1926 годах. "Статистическое Обозрение", № 2, 1928 г.; 2/Табл.17. Миграция внутри СССР по материялам переселенческаго движения. По данным Н.Х.З.Р.С.Ф.С.Р. Роки 1924-1928; 3/ПЕТРО ПУСТОХОД: Демографичні особливості України. "Демографічний Збірник", т.IУ. Видання В.У.А.Н., Київ, 1926; 4/"Україна". Статистичний щорічник 1929. Ц.С.У УСРР. Харків.

/11/ О. ШКАПСЬКИЙ - На рубеже переселенческаго дела. "Вопросы колонизаціи", № 1, СПБ 1907.

/12/ Статистический Ежегодник Россіи 1913 г. Год десятый. СПБ 1914.

/13/ ІВАН СВІТ - Український далекий Схід. З передмовою та доповненнями Василя Кійовича. Одеса, Хабаровськ 1944. /Передрук/. Вид. /31x22/ сторн.37 і 1 мапа. Вид. Укр. Океанічного Інституту ч.3; Др. ТИМІШ ОЛЕСІЮК - Зелена Україна. Одеса 1944. /31x22/ стор.47 і I мапа. Вид. Укр. Океанічного Інституту ч.5; Див. також прим. ч.1.

/14/ Б. БОЛДЫРЕВ и Ф. СКУРСКИЙ - Сибирский край в цифрах /главные показатели/. Издание ЦСУ С.К. 1926.

/15/ БИЛЫЙ И.А. - Казачьи земли. Окрема відбитка з часопису "Вольное Казачество - Вільне Козацтво", ч.19-23, Прага 1928; В. ГЛАЗКОВ - Крах наших москвофилов. Прага 1944. Издание "Казачьего Вестника"; В.Г. ГЛАЗКОВ - Козача проблема. Женева 1947. /31x22/ 26 сторн. Вид. Укр Морського Інституту ч.49.

/16/ Див. прим. ч.6, сторн.7-9.

/17/ Див. прим. ч.1 б/ та 13.

/18/ Див. "Сибирская Энциклопедия", Т. I-IУ, Новосибирск; також під гаслом "КАЗАХСТАН" у "Большой Советской Энциклопедии"; під гаслом "Сірий Клин" в "Українській Загальній Енциклопедії", Львів.

/19/ П. ХВОРОСТАНСКІЙ - Киргизскій вопрос в связи с колонизацией степи.

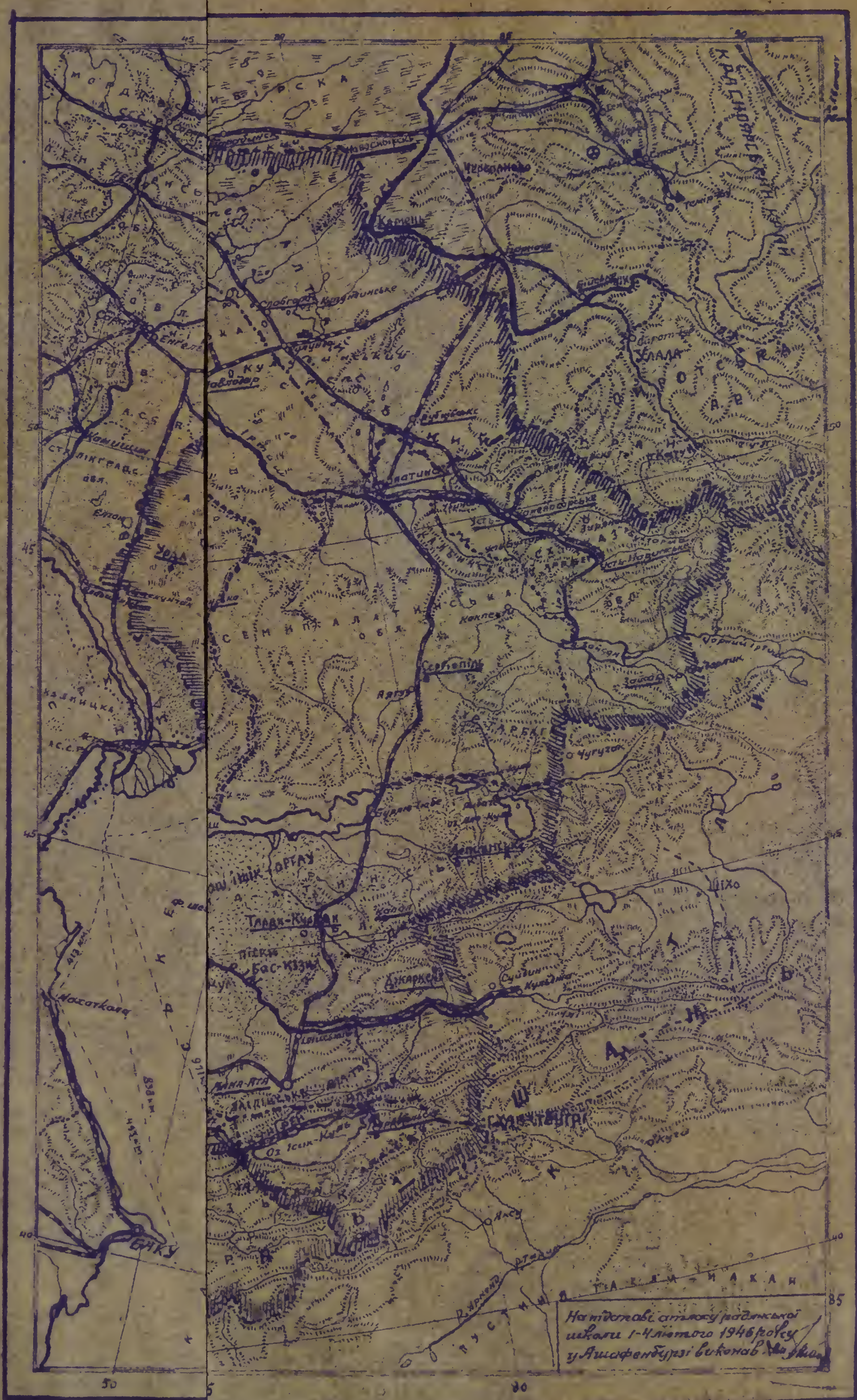
Новосибирськ
Барнаул
Ленінськ
Кемерово
Томськ
Новокузнецьке
Енгельс
Саратов
Уралськ
Ембо
Гурьєв
Ташкент
Фрунзе
Ош
Іссик-Куль
Джаркент
Чугучак
Бакинська
Баку
Нахичевань
Тбілісі
Ереван
Тегеран
Ашгабат
Бухара
Самарканд
Ташкент
Чимкент
Семипалатинська обл.
Північно-Казахська обл.
Кустанайська обл.
Актюбинська обл.
Західно-Казахська обл.
Гурьєвська обл.
Ташкентська обл.
Сталінградська обл.
Саратовська обл.
Північно-Кавказький край
Північно-Східний край
Північно-Західний край
Північно-Західна область
Північна область
Північна Двина
Ленінград
Мурманськ
Архангельськ
Вологда
Ярославль
Москва
Тула
Воронеж
Ростов
Краснодар
Ставрополь
Грозний
Тифліс
Ереван
Баку
Нахичевань
Тегеран
Ашгабат
Бухара
Самарканд
Ташкент
Чимкент
Фрунзе
Ош
Іссик-Куль
Джаркент
Чугучак
Томськ
Новосибирськ
Барнаул
Кемерово
Новокузнецьке
Ленінськ
Енгельс
Саратов
Уралськ
Ембо
Гурьєв
Таш

/4/ ГЕОГРАФІЯ українських і сумежних земель. Том I. Загальна Географія. Опрацював і зредагував Др. ВОЛОДИМИР КУБІЙОВИЧ, доцент Ягайлонського Університету. Львів 1938, ст.512 ін 8°. Друге видання, Краків 1943.

/5/ АТЛЯС УКРАЇНИ під загальною редакцією Доц. Дра В. КУБІЙОВИЧА. 151 кольорових карт, 132 діяграмів, 48 ст. тексту. Український Видавничий Інститут. Львів 1938, ін 4°.

/6/ ДР Тиміш ОЛЕСЕВИЧ.-Мапа Соборної України і сумежних заприязнених Країн. Женева 1946 /31x21/, сторн.14 тексту і мапа розм.56x84 ст., мірило 1 : 6.000.000. Вид. Українського Суходолового Інституту ч.12.

/7/ Природній приріст, цеб-то надвишка народжень над смертями, був на тисячу душ населення України такий: 1896-1900- 20,3; 1901-1905- 18,0; 1906-1910 - 16,0; 1924 - 24,2; 1925 - 23,5; 1926 - 24,0; 1927 - 22,5; 1928 - 21,3. В цій справі див. А. ХОМЕНКО: Населення України 1897-1927 р.р., Харків 1927.

/8/ Инж. Л. БИКОВСЬКИЙ - Україна над океаном. 3-те вид., Франкфурт/М. 1946. Вид. Укр. Океанічного Інституту ч.11.

/9/ Л. БИКОВСЬКИЙ - Шостилітня діяльність Укр. Суходолового, Морського та Океанічного Інститутів, 1940-1946. Женева, 1946. /31x22/ 7 сторн. Вид. Укр. Морського Інституту ч.45.

/10/ Числові дані подано на основі: 1/статті М. КРАСИЛЬНИКОВА - Переселение в 1925 и 1926 годах. "Статистическое Обозрение", № 2, 1928 г.; 2/Табл.17. Миграция внутри СССР по материялам переселенческаго движения. По данным Н.Х.З.Р.С.Ф.С.Р. Роки 1924-1928; 3/ПЕТРО ПУСТОХОД: Демографичні особливості України. "Демографічний Збірник", т.IУ. Видання В.У.А.Н., Київ, 1926; 4/"Україна". Статистичний щорічник 1929. Ц.С.У УСРР. Харків.

/11/ О. ШКАПСЬКИЙ - На рубеже переселенческаго дела. "Вопросы колонизаціи", № 1, СПБ 1907.

/12/ Статистический Ежегодник Россіи 1913 г. Год десятый. СПБ 1914.

/13/ ІВАН СВІТ - Український далекий Схід. З передмовою та доповненнями Василя Кійовича. Одеса, Хабаровськ 1944. /Передрук/. Вид. /31x22/ сторн.37 і 1 мапа. Вид. Укр. Океанічного Інституту ч.3; Др. ТИМІШ ОЛЕСІЮК - Зелена Україна. Одеса 1944. /31x22/ стор.47 і I мапа. Вид. Укр. Океанічного Інституту ч.5; Див. також прим. ч.1.

/14/ Б. БОЛЫРЕВ и Ф. СКУРСКИЙ - Сибирский край в цифрах /главные показатели/. Издание ЦСУ С.К. 1926.

/15/ БИЛЫЙ И.А. - Казачьи земли. Окрема відбитка з часопису "Вольное Казачество - Вільне Козацтво", ч.19-23, Прага 1928; В. ГЛАЗКОВ - Крах наших москвофилов. Прага 1944. Издание "Казачьего Вестника"; В.Г. ГЛАЗКОВ - Козача проблема. Женева 1947. /31x22/ 26 сторн. Вид. Укр Морського Інституту ч.49.

/16/ Див. прим. ч.6, сторн.7-9.

/17/ Див. прим. ч.1 б/ та 13.

/18/ Див. "Сибирськая Энциклопедия", Т.I-IУ, Новосибирск; також під гаслом "КАЗАХСТАН" у "Большой Советской Энциклопедии"; під гаслом "Сірий Клин" в "Українській Загальній Енциклопедії", Львів.

/19/ П. ХВОРОСТАНСКІЙ - Киргизскій вопрос в связи с колонизацией степи.

СІРА УКРАЇНА — КАЗАХСТАН (СІРИЙ КЛИН)

Оренбург
Уральськ
Актюбінськ
Кустанай
Курган
Омськ
Новосибірськ
Караганда
Джезказган
Ташкент
Фрунзе
Алма-Ата
Семипалатинськ
Павлодар
Кокчетав
Петропавловськ
Тобольськ
Свердловськ
Челябінськ
Магнітогорськ
Ірбіт
Тюмень
Ішім
Ішим
Ішіхо
Кунград
Аральське море
Затока Комсомольця
Баку
Гурієв
Красноводськ
Ашхабад
Чарджоу
Самарканд
Ташкент
Фергана
Ленінград
Москва
Казань
Куйбишев
Саратов
Воронеж
Ростов
Харків
Київ
Одеса
Чернівці
Львів
Варшава
Берлін
Прага
Відень
Будапешт
Бухарест
Софія
Стамбул
Анкара
Тегеран
Мешхед
Кабул
Пешавер
Бомбей
Калькутта
Пекін
Шанхай
Гонконг
Токіо
Сайгон
Бангкок
Рангун
Мандалай
Ташкурган
Кашгар
Ґоби
Голодний степ
Бет-Пак-Дала
Пустині Такла-Макан
Пустині Кара-Кум
Пустині Кизил-Кум
Пустині Мойнак-Кум
Пустині Бет-Пак-Дала
Пустині Сарі-Ішік-Ортау
Пустині Бас-Кізіл
Пустині Таулуг
Пустині Ак-Ата
Пустині Ісик-Кол
Пустині Ак-Ата
Пустині Ішіхо

/20/ О.ШКАПСКИЙ - Переселенцы и аграрный вопрос в Семиреченской Области. "Вопросы колонизаціи", № 1, С.П.Б. 1907.
/21/ Дані за 1926 рік встановлено за вирахованням. Див. в цій справі - И.БИЛЫЙ: Казачьи Земли. Прага 1928.
/22/ "Вопросы Колонизаціи", № 1, С.П.Б. 1907. Хроника.
/23/ Статистическій Ежегодник Россіи за 1913 г. Переселенческое движение на окраины.
/24/ Див. М а п у подану в ч.21 часопису "Табор", Варшава 1934 та новоопрацьовану й прикладену до цієї розвідки.
/25/ Ryszard Wraga - Sowieckie Republiki Srodkowo-Azjatyckie. Rzym. 1946. Biblioteka Orła Białego.

------:::::------

В И Д А Н Н Я

Українського Суходолового Інституту

1. ТИМІШ ОЛЕСІЮК - Мапа Української Метрополії з поясненням, Київ 1944 /31x22/; стор.10 і 1 мапа.
2. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЗБІРНИК - книга перша. Ваймар, 1945 /31x22/, стор.50
3. ВЕДЕ - Сучасний мент і наші завдання. Герсфельд 1945 /31x22/, сторн.4. Відбитка.
4. СТАТУТ парафії Української Автокефальної Православної Церкви. Герсфельд 1945 /31x22/ сторн.4. Відбитка.
5. СИЛЬВЕСТР, єпископ - Церковний Устрій в Україні. Київ 1945 /31x22/ стор.38.
6. МИКОЛА ЛІВИЦЬКИЙ - Дух Базару. Київ 1946 /31x22/, стор.18.
7. ІВАН БАГРЯНИЙ - Чому я не хочу повертатись до СССР? Відень 1946. /31x22/, стор.16.
8. В РІЧНИЦЮ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТИ - 22 січня 1946. Женева 1946. /31x22/ стор.12.-
9. ДО УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН В ЕМІГРАЦІЇ - Женева 1946 /31x22/, стор.10
10. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга дуга. Київ 1946 /31x22/ стор.40.
11. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Нотатка до питання за тризуб. /31x22/ 14 сторінок і одна ілюстрація. Відбитка. Женева. 1946.
12. ТИМІШ ОЛЕСЕВИЧ - Мапа Соборної України і сумежних заприязнених країн. Женева 1946 /30x21/ 14 стор. тексту і мапа розм. 65x90.
13. ЮРІЙ ЛИПА - Київ - Вічне Місто. Женева 1946 /31x22/ 15 стор. і одна світлина. Передрук.
14. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ РЕЛІГІЙНИЙ ЗБІРНИК - Книга перша. На чужині 1947. /31x22/ 86 стор. + 5 світлин та 1 мапка.
15. ЮРІЙ ЛИПА, 1900-1944. Збірник, кн.I. /друкується/.
16. ТИМІШ ОЛЕСІЮК - Сіра Україна. Українська дочерня осельча держава в Середній Азії. Женева 1947 /31x22/ 48 сторн. і одна мапа.

Українського Морського Інституту:

1. ЮРІЙ ЛИПА - Чорноморська доктрина. Варшава, 1940 /29x22/ стор.124+6.

2. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Туреччина. Бібліографічні матеріяли. Варшава 1940. /31x22/ стор.68.
3. Г.І. БРАТІАНУ - Початки торгівлі на Чорному морі. Варшава 1940, /31x22/, стор.42.
4. ОЛЕГ КУЛИНЯК - Чорноморська проблема в українській промисловости. Варшава 1941 /31x22/,стор.50 і 1 схема.
5. ІВАН ШОВГЕНІВ - Чорне море. Гідрографічний нарис Чорного моря та його басейну. Варшава 1941 /31x22/ стор.112 і одна карта.
6. АНАТОЛЬ ОГІЄНКО - Комунікаційне летунство в Чорноморському просторі. Сучасний стан і можливості розвитку. Варшава 1941. /31x22/, стор.32 і 2 схеми.
7. ІВАН ШОВГЕНІВ і ВАЛЕНТИН САДОВСЬКИЙ - Український Чорноморський Інститут. Програма діяльности. Варшава /31x22/ стор.20.
8. ЮРІЙ ЛИПА і ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Чорноморський простір. Атлас.Схеми рисував Ст.В. Варшава 1941 /31x22/ стор.46.
9. ДМИТРО НЕСТЕРЕНКО - Організація адміністрації морських портів України. Одеса 1941 /31x22/,стор.34 і 3 схеми.
10. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга перша. Одеса 1942 /31x22/,стор. 68 і 1 схема.
11. ЮРІЙ ЛИПА - Емоційні первні в Чорноморському світогляді. Одеса 1942 /31x22/, стор.15. Відбитка.
12. МАКСИМІЛІЯН ПЛЕЧКО - Українська Гетьманська флота 1918 р. Стислий нарис. Одеса 1942 /31x22/,стор.17.Відбитка.
13. ЮРІЙ ЛИПА - Чорноморська доктрина. Друге видання. Одеса 1942. /31x22/ стор.165 і 1 мапка.
14. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга друга. Одеса 1942 /31x22/,стор.67 і 4 аркуші схем.
15. ІЛАРІОН, Архиєпископ - Церква під монголами в 13-14 столітті. Одеса 1942 /31x22/, стор.33.
16. ІЛАРІОН, Архиєпископ - Український Запорозький скит на Афоні. Одеса 1942 /28x22/, стор.16 і 1 ілюстр. Відбитка.
17. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга третя. Одеса 1943 /31x22/ стор.64 і 2 ілюстрації.
18. СТЕПАН РУДНИЦЬКИЙ - Українська справа зі становища політичної географії. Друге вид. з передмовою Л.Биковського.Одеса 1943 /31x22/, 150 сторн.
19. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Іван Шовгенів, 1874-1943. Біо-бібліографічні матеріяли. Одеса 1943 /31x22/ стор.4 і одна ілюстрація. Відбитка.
20. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Напрямні Всеукраїнської Високошкільної політики. В порядку дискусії. Одеса 1943 /31x22/ стор.6. Відбитка.
21. ІВАН ФЕШЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ - Проблема технічного високошкільництва в Україні. В порядку дискусії. Одеса 1943 /31x22/ сторн.4. Відбитка.
22. ЮРІЙ ЛИПА - Міт Півдня. Одеса 1943 /31x22/, сторн.7. Відбитка.
23. ІЛАРІОН, архиєпископ - Руссикон на Афоні. Холм 1943 /31x22/, сторн.11 і 1 ілюстрація.
24. ВІТОЛЬД КЛІНГЕР - Аріяна Флавія з Нікомідії "Плавання довкола Понту Евксінського" /Чорного моря/ Одеса 1944 /31x22/, стор.13. Відбитка.
25. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Степан Рудницький. Біо-бібліографічні матеріяли. Одеса 1943 /31x22/ стор.14 і 1 ілюстр. Відбитка.
26. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга четверта. Одеса 1944 /31x22/ стор.73 і 1 ілюстрація.
27. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга пята. Одеса 1944 /31x22/стор.79 і 1 схема.

28. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга шеста. Одеса 1945 /31x22/ стор.40.
29. ВАСИЛЬ ДУБРОВСЬКИЙ - "Батько Нестор Махно"... Горсфельд 1945. /31x22/, стор.26. Відбитка.
30. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга сома. Одеса 1946. /31x22/ стор.44 і 1 мапка.
31. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Апостол Новітнього Українства /Юрій Липа/. Київ 1946 /31x22/ стор.9. Відбитка.
32. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. I. До історії Танаїса. /План міста/. Одеса 1946. /31x22/ стор.16 і одна ілюстрація. Відбитка.
33. СТЕПАН ГАЄВСЬКИЙ - "Александрія" в давній українській літературі. Одеса 1946. /31x22/, стор.8. Відбитка.
34. МАРКО АНТОНОВИЧ - Чи були Кіморійці в Україні? Одеса 1946 /31x22/ стор.15. Відбитка.
35. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Могила князя Святослава. Женева 1946. /31x22/ 13 стор. і одна ілюстрація.
36. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга восьма. Женева 1946 /31x22/ 54 стор. і 2 ілюстрації.
37. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. II. Антична колонізація Приозів'я. Женева 1946 /31x22/ 20 сторн. і ілюстрації.
38. ТЕОДОР РАЙНАХ - Мітридат Евпатор Базілевс Понтійський. Женева 1946. /31x22/ 14 сторн. і 1 ілюстр. Відбитка.
39. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. III. Бібліографія до питання та античну колонізацію Приозів'я - Понизя Дону. Женева 1946 /31x22/ 16 сторн. Відбитка.
40. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Чорноморський факультет Таврійського Державного Університету. З коррефератом Доц. Дра М. А н т о н о в и ч а. Женева 1946 /31x22/ 10 сторн. Відбитка.
41. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга девята. Женева 1946 /31x22/ 48 сторн. і 1 аркуш ілюстрацій.
42. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Апостол Новітнього Українства /Юрій Липа/. 2-ге вид. Франкфурт/Майн. 1946 /20,5x 14,5/ 8 сторн.
43. МАРКО АНТОНОВИЧ - Скитія і Єгипет в античному письменстві. Женева, 1946 /31x22/ 15 сторн. Відбитка.
44. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. IУ. Скільки було Танаїсів? Женева 1946 /31x22/ 9 стор. Відбитка.
45. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Шостиліття діяльности Укр. Суходолового, Морського та Океанічного Інститутів. Женева 1946 /31x22/ 7 сторн. і одна ілюстрація. Відбитка.
46. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. У. Дослідження Нижнє-Гниловського городища. Женева 1946. /31x22/ 19 сторні і 1 ілюстрація.
47. ЧОРНОМОРСЬКИЙ ЗБІРНИК - Книга десята. Женева 1947 /31x22/ 80 сторн. + 1 аркуш ілюстрацій.
48. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з ранньої історії Приозів'я. УІ. Досліди сарматського некрополя та селища біля ст. Н. Гниловської. Женева 1947 /31x22/ 18 сторн. і один аркуш ілюстрацій. Відбитка.
49. ВОЛОДИМИР ГЛАЗКОВ - Козача проблема. Женева 1947 /31x22/ 26 сторн. Відбитка.
50. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - "Студії з історії Приозів'я. УІІ. Антична торгівля на Приозів'ї. Женева 1947 /31x22/ 27 стор. і одна мапка.

51. МИХАЙЛО МІЛЛЕР - Студії з історії Приозів'я.X. Візантійська торгівля та культура в Приозів'ї - басейні Дону. Женева 1947 /31x22/ 27 сторн. і одна мапка.

Українського Океанічного Інституту:

1. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Великодержавні проблеми України. Київ 1942 /31x22/ сторн.23 і одна схема. Відбитка.
2. ІВАН СВІТ - Український Національний Дім в Харбіні. Одеса-Хар 1943 /31x22/ 42 і 4 світлини. Передрук.
3. ІВАН СВІТ - Український Далекий Схід. З передмовою та доповненнями Василя Кійовича. Одеса-Хабаровськ 1944. /31x22/ сторн.37 і одна мапа.
4. МАПА ЗЕЛЕНОЇ УКРАЇНИ - Одеса-Хабаровськ 1944 /73x49/. Передрук.
5. ТИМІШ ОЛЕСІЮК - Зелена Україна. Одеса 1944 /31x22/ ст.47 і 1 мапа.
6. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Україна над океаном. Одеса 1945 /31x22/ стор. 19. Відбитка.
7. ОКЕАНІЧНИЙ ЗБІРНИК - Книга перша. Одеса-Володивосток. 1946. /31x22/ сторн.31.
8. АНДРІЙ КАЧОР - Американська Україна. Женева 1946 /31x22/ 9 сторн. Відбитка.
9. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Україна над океаном. Друге вид. Одеса-Володивосток 1946 /31x22/ 16 стор. Відбитка.
10. ХАРТІЯ Об'єднаних Націй. Женева 1946 /31x22/ 30 сторн.
11. ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ - Україна над океаном. Третє вид. Франкфурт/Майн 1946, 8°, 23 сторн.
12. ОКЕАНІЧНИЙ ЗБІРНИК - Книга друга. Женева 1946 /31x22/ 41 стор. і одна ілюстрація.
13. РОМАН КОРДА - Зелена Україна - в час другої світової війни. Женева 1946 /31x22/ 9 сторн. Відбитка.

------:::::------

З М І С Т

		Сторн.
	Від Редакції	5
I.	Вступ	7
II.	Українська територіяльно-розсельча проблема . . .	9
III.	Переселення українців до Азії	11
IУ.	Державно-правні та історичні положення в справі оселення українців в Азії	12
У.	Право українців на осельчі терени в Азії опираються на кількісній участи їх в осельництві, теріторіяльній окресленості і компактності	13
УI.	Незначний степень денаціоналізації українців в Азії та наявність усіх даних для збереження і дальшого зросту та розвитку української людности на новоосельчих теренах	17
УП.	Можливість та необхідність створення та реалізовання для української людности та заселених нею земель активного українського державно-політичного програму	21
УШ.	Брак серед українського суспільства належитого усвідомлення проблеми Сірої України. Теріторіяльний обсяг понять Сірий Клин - Сіра Україна . .	22
IX.	Природньо-географічне та демографічне становище Сірої України	24
X.	Історія колонізації середньо-азійських степових земель	26
XI.	Підсумки періоду "стихійної колонізації" виявлені переписом 1897 року	28
XII.	Російська колонізаційна політика кінця XIX і початку XX століття	31
XШ.	Висліди періоду російської колонізаційної політики в Азії до часу закріплення большевицької влади виявлені переписом 1926 року	33
XIУ.	Числові дані перепису 1926 року про західні землі Казахської ССР приналежні до комплексу козачих володінь Військ Уральського та Оренбурзького	36

ХУ. Переселенча політика Совітів в період колективізації та індустріяльних пятиліток 38

ХУІ. Висновки загально-політичного характеру 39

Примітки 41

Додаток - Мапа Сірої України - Казахстану - Сірого Клину.

Видання Українського Суходолового, Морського і Океанічного Інститутів. 43

------:::::------